

Толас

Радзімы

№33
(2539)

14 жніўня 1997 г.
Выдаецца з 1955 г.

Цана 1 000 рублёў.

ДЫХНУЛА ВОДАРАМ РАДЗІМЫ

За тыдзень знаходжання замежных беларусаў на нашай зямлі пад копы экскурсійнага аўтобуса лягло шмат кіламетраў бойкіх магістральных і сціпых прасёлачных дарог з духмяным водарам смалістай хвоі і хлебным пахам недаспелай збжыны.

НА ЗДЫМКУ: замежныя суайчыннікі ў час паездкі па Беларусі.
(Заканчэнне на 4-й стар.)

ПРАЗ ГУЛАГ

УЗЫХОДЖАННЕ АЛЯКСАНДРА РАКОВІЧА

Рыхтуючы для 18-томнай Беларускай Энцыклапедыі артыкул пра вядомага навукоўца па аўтаматызацыі праектавання аб'ектаў і працэсаў у машынабудаванні Аляксандра Гаўрылавіча Раковіча, я напісаў па-энцыклапедычнаму сцісла і дакладна: нарадзіўся 28 лістапада 1926 у вёсцы Лясак Карэліцкага раёна Гродзенскай вобласці, беларускі вучоны ў галіне тэхнічнай кібернетыкі. Доктар тэхнічных навук (1986), прафесар з 1987. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1978). Акадэмік Міжнароднай акадэміі інфармацыйных тэхналогій. Скончыў Навагрудскую настаўніцкую семінарыю (1944), Карэліцкую сярэднюю школу рабочай моладзі з сярэбраным медалём

у 1957, Беларускі політэхнічны інстытут у 1963.

Я прыпыніўся. Узніклі пытанні: чаму ў Аляксандра Гаўрылавіча атрымаўся такі папулярны шлях да набыцця вышэйшай адукацыі ды ўжо ў сталым узросце — 37 гадоў? Што замінала яму раней паступіць у ВДУ: пасляваенныя нястачы, раненне, цяжкая хвароба? Я ведаў пра яго шырокі круггляд, адукаванасць, цудоўнае веданне гісторыі свайго краю і роднага слова, улюбённасць у навуковую працу, без якіх немагчыма было б напісаць больш за 20 манаграфій, брашур, даведнікі, падручнікі і вучэбныя дапаможнікі для студэнтаў, і таму

(Працяг на 3-й стар.)

ПАСЛЯ ПАДЗЕННЯ З ВЫШЫНІ

Старая ісціна — ведаў бы, дзе ўпадзеш, падсцяліў бы саломкі, як зрэшты, і астатнія прымаўкі ўспрымаецца намі ў пераносным сэнсе. Але нядаўна давялося пазнаёміцца з чалавекам, для якога гэтая народная мудрасць мела літаральны сэнс.

Падала Наташа Бандарэнка страшна. Вышыня 400 метраў уражвае ў любым выпадку, а калі з яе падаеш у некіруемым самалёце — тым больш. Катастрофу гэтую запамнілі многія. Першага лютага 1985 года ў Смалявічах на ўзлёце ўпаў самалёт з лепшымі студэнтамі горада, якіх прэміравалі паездкай у Ленінград. Наташа Бандарэнка ў тым самалёце была сцэардэсай.

— За гады існавання мінскага авіятрада ў катастрофах загінула трынаццаць бортправаднікоў, — расказала Наташа, — жывым застаўся толькі адзін — яна сама.

Хаця ёй да гэтага часу здаецца, што ў той сітуацыі выратавацца павінна было значна больш людзей. Бо яна засталася жывая нягледзячы на тое, што ў час катастрофы стаяла, а многія з пасажыраў, якія сядзелі ў замацаваных крэслах, чамусьці загінулі. Да таго ж, самалёт не проста падаў, а планіраваў, таму што да апошняга моманту экіпаж спадзяваўся пасадзіць яго на пакрытае снегам поле. Дарэчы, другі пілот з гэтага самалёта лятае і цяпер.

САЛОМКА ВЫБРАЛА

ЯЕ

Машина ўпала з крэнам, і дзверы не адчыняліся. Ад тых кароткіх мінут, калі прыходзіла ў сябе, у памяці засталіся крыкі, запах смажанага мяса і іншыя рэчы, жыццё з якімі ў памяці вельмі цяжка. Калі яны ў зімнім смалявіцкім лесе, нарэшце выбраўшыся з самалёта паспрабавалі пералічыць тых, хто застаўся жывым, іх аказалася 22 чалавекі. Пазней, у спісе на атрыманне грашовай кампенсацыі іх было ўжо ўсяго 18. Што гэта значыць, Наташа не ведае. Дарэчы аб кампенсацыі. У 1985 годзе дзяржава ацаніла панесеныя пацярпеўшымі катастрофу маральныя і фізічныя траўмы ў трыста рублёў. Бог яго ведае, смяяцца ці плакаць, успамінаючы, што вядомы арганіст Цацорын, які таксама апынуўся ў гэтым самалёце і таксама цудам застаўся жывым, так і не змог дабіцца, каб яму выплацілі грошы

за прапаўшы канцэртны касцюм... Для Наташы ў гэтыя трыста рублёў, трэба меркаваць, былі ацэнены сорок пяць працэнтаў апёку паверхні цела, пятнаццаць перасадак скуры, шматгадзінныя блуканні паў-апанутай па лютаўскім лесе ў пошуках выратавальнікаў, месяцы ў бальніцы, інваліднасць, якая ўжо ніколі не дазволіла працаваць па спецыяльнасці. Зрэшты, на гэта Наташа нават не прэтэндавала. Яна была згодна на любую работу ў аэрапорце, толькі б хоць нешта зарабляць, а галоўнае — быць сярод людзей. Але траўмы пастаянна напаміналі пра сябе, а хворых работнікаў у нас, як вядома, не любяць, нават калі адказнасць за іх абавязаны несці па зусім канкрэтным закону. Так і атрымалася, што ўрэшце рэшт засталася Наташа Бандарэнка нікому не патрэбнай, сам-насам з маленькай дачкой і вялікімі праблемамі. Чым толькі не спрабавала яна займацца! Стала вучыцца рукадзеллю, шыццю, вязанню. Але калі цяпенне і сілы падышлі к канцу, а маток воўны стаў каштаваць даражэй, чым уся яе пенсія, нечакана ўспомнілася старое, яшчэ дзіцячае захапленне.

Многа гадоў таму назад упершыню паспрабавала яна плясці з саломы. Паміж майстрам і матэрыялам заўсёды існуе нейкая міс-

(Заканчэнне на 8-й стар.)

З ТЭАТРАЛЬНАЙ АФІШЫ

НІБЫТА ДОТЫК ЦУДА...

«КАСЦЮМЕР» Р. ХАРВУДА ў НАЦЫЯНАЛЬНЫМ АКАДЭМІЧНЫМ ТЭАТРЫ ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ

Чаму ў загалюкку сваіх натакак я пазначыў — цуд, скажу пазней. Спачатку занатую тое, што здзівіла мяне на гэтай прэм'еры Купалаўскага тэатра яшчэ да пачатку спектакля. Быў аншлаг. Паўнюткае фэе. Нейкі асаблівы пошум, у якім ёсць прадчуванне нечага цікавага і нат нечаканага. І глядачы — маладыя абліччы, юныя постаці, і сталыя людзі яшчэ таксама ў маладых гадах. У свабодна падабраным адзенні, стракатым, але тае вульгарнасці, якая часам кідаецца ў вочы дзе-небудзь на тусоўках, ані — строга густ.

Чым далей разгортваліся падзеі там, на сцэне, тым больш напружанай... пашанотнай... нават урачыстай рабілася цішыня ў глядзельнай зале. Ні хрумстання, ні шэлту, ні шаляцення, ні чыху! Героі, што жылі сваёй страсцю ў сваім часе, іх пачуцці захаплялі нашых сучасных Адамаў і Еваў. На сцэну глядзелі з дзіцячай верай у праўду адлюстраванага на ёй вядомымі майстрамі і зусім яшчэ маладымі дэбютантамі спыняй акцёрскай трупы.

Што ж так зацікавіла глядачоў? Чаму яны ў чуйна-непарушнай цішыні суперажываюць за ўсё, што адбываецца ў гэтай п'есе?

Час аднаўляемых на сцэне

падзей — студзень сорок другога года. Месца падзей — правінцыяльны горад у старой Англіі. Асяроддзе людзей, што сталі персанажамі спектакля,

акцёрскае. Гэта разнамасная трупа, сабраная ў хаўрус з хворых і не зусім прыгодных у

(Заканчэнне на 6-й стар.)

Сцэна са спектакля "Касцюмер". Лаўрэаты дзяржаўных прэмій Беларусі народны артыст СССР Мікалай ЯРОМЕНКА (сэр Джон) і артыст Віктар МАНАЕЎ (касцюмер Норман).

Фота А. СПРЫНЧАНА.

ВЕСТКІ З БЕЛАРУСІ

ВЕСТКІ З БЕЛАРУСІ

ВЕСТКІ З БЕЛАРУСІ

ПРЭЗІДЭНТ ПРЫНЯЎ

“З’яўляючыся суверэннай і незалежнай дзяржавай, мы не прымаем ніякага націску звонку — ці з Захаду, ці з Усходу. Падзеі апошніх дзён павінны былі вас у гэтым яшчэ раз пераканаць”, — заявіў Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь Аляксандр Лукашэнка ў ходзе сустрэчы са спецыяльным прадстаўніком Еўрапейскага саюза ў нашай краіне Ары Коста.

НА ЗДЫМКУ: у час сустрэчы.

У АФІЦЫЙНЫМ ЛЮСТЭРКУ

ВІЗИТ У КАЛІНІНГРАД
АРГАНІЗОВАЎСЯ ПЕРШ
ЗА ўсё ў ІНТАРЭСАХ
РАСІЙСКАГА РЭГІЁНА

У сувязі з адменай візиту беларускай дэлегацыі на чале з Прэзідэнтам Аляксандрам Лукашэнка ў Калінінградскую вобласць 1 жніўня ў Доме ўрада адбылася прэс-канферэнцыя. Яе правёў паўнамоцны прадстаўнік Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь у органах Саюза Беларусі і Расіі — намеснік прэм’ер-міністра нашай краіны Васіль Далгалёў.

Гаворачы аб кантактах нашай рэспублікі з расійскім рэгіёнам, віцэ-прэм’ер адзначыў, што яны актывізаваліся апошнім часам менавіта па просьбе кіраўніка суседняй дзяржавы Барыса Ельцына. Па яго ж просьбе і наладжваліся падобныя сустрэчы. Улічваючы такую зацікаўленасць, беларускі бок пайшоў нават на пераарыентацыю сваіх адносінаў з іншымі партнёрамі. Напрыклад, па пастаўках рыбапрадуктаў з Клайпеды. Гэта значыць, паводле слоў Васіля Далгалёва, супрацоўніцтва развівалася ў інтарэсах перш за ўсё самога расійскага рэгіёна. Больш таго, Беларусь у мінулым годзе прадала ў Калінінград сваёй прадукцыі значна менш, чым завозіла з гэтага рэгіёна на сваю тэрыторыю. Толькі за адзін год тавараабарот паміж нашай рэспублікай і Калінінградскай вобласцю ўзрос амаль на 80 працэнтаў. Гэта дало магчымасць расійскаму рэгіёну павялічыць колькасць рабочых месцаў, выплачваць зарплату, павысіць дабрабыт саміх людзей. Калі гаварыць аб прырытэхах гандлю, удакладніў віцэ-прэм’ер, то Беларусь закупляла ў гэтым рэгіёне пераважна газ, рыбу, паперу, кокс, гэта значыць тое, што можна было б набываць у іншых вытворцаў.

Візіт кіраўніка нашай дзяржавы ў Калінінградскую вобласць, які намечаўся на 1—2 жніўня, мог быць вельмі рэзультатыўным. Запрашэнне паступіла ад губернатара рэгіёна Леаніда Гарбенкі, які неаднаразова прысылаў факсы Прэзідэнту Беларусі з просьбай наведваць вобласць. Як адзначыў віцэ-прэм’ер, планавалася завяршыць стварэнне сумеснага прадпрыемства па здабычы і перапрацоўцы рыбы і рыбапрадуктаў, гэта значыць ажывіць дзейнасць портаў і заводаў расійскай Балтыі. Меркавалася таксама вырашыць пытанні развіцця транспартнай інфраструктуры Калінінградскага марскога порта, зніжэння падатку на дабаўленую вартасць пры ўвозе ў Беларусь рыбы з гэтага рэгіёна, змяншэння кошту правозу прадукцыі па чыгунцы і гэтак далей.

Словам, сустрэча была старанна падрыхтавана і, як зноў паўтарыў віцэ-прэм’ер, арыентавана перш за ўсё на задавальненне інтарэсаў расійскага боку. Але ў сувязі з вядомымі падзеямі на граніцы і затрыманнем здымачнай групы ГРТ, грамадзян нашай краіны, удакладніў Васіль Далгалёў, літаральна перад выездам адбылася размова з губернатарам. Леанід Гарбенка яшчэ раз пацвердзіў гатоўнасць прыняць беларускую дэлегацыю. І тым больш незразумела, сказаў віцэ-прэм’ер, чаму за некалькі гадзін да вылету дэлегацыі прыйшла тэлеграма на імя Аляксандра Лукашэнка, у якой ёсць і такія фразы: “Я як прыхільнік свайго прэзідэнта і сын расійскай айчыны прашу Вас урэгуляваць з кіраўніцтвам Расійскай Федэрацыі пытанне наконт затрымання супрацоўнікаў ГРТ. І ў сувязі з узніклым акалічнасцямі прашу перанесці на больш позні тэрмін сваю рабочую паездку ў Калінінградскую вобласць”. Паводле слоў Васіля Далгалёва, спробы звязацца з губернатарам не прынеслі поспеху. Таму, на яго погляд, такія дзеянні можна расцэнваць, “як абразу нашага Прэзідэнта”. Бо, як сказаў віцэ-прэм’ер, наўрад ці такія дзеянні з’яўляюцца ўласнай ініцыятывай самога Леаніда Гарбенкі. Яны “мэтанакіравана спланаваны значна больш моцнымі людзьмі — праціўнікамі інтэграцыі, якія практычна прыносяць у ахвяру інтарэсы расійскага народа”. Васіль Далгалёў выказаў таксама спадзяванне, што і калінінградцы, і астатнія расіяне ў цэлым разбяруцца што да чаго. Тым больш, заключыў ён, сёння вынікі інтэграцыі паміж Расіяй і Беларуссю ўжо адчувальныя. Але, па перакананні віцэ-прэм’ера, праціўнікі гэтага працэсу “пачалі цяпер канкрэтныя дзеянні па дэзінфар-

мацыі канкрэтных асоб”. Васіль Далгалёў усё ж выказаў упэўненасць, што такі факт ні ў якім разе не паўплывае на развіццё інтэграцыйных працэсаў паміж двюма суседнімі краінамі.

ІНІЦЫЯТЫВА ЗВЕРХУ

ГРАМАДСКІ
КАНСУЛЬТАЦЫЙНЫ

20 прадстаўнікоў грамадскіх арганізацый і палітычных партый паставілі свае подпісы пад заявай аб стварэнні Грамадскага кансультацыйнага савета пры Прэзідэнце Беларусі.

Удзельнікі сустрэчы, прысвечанай абмеркаванню прыняцця фарміравання, мэтай, задач і механізмаў правядзення кансультацый у рамках Грамадскага кансультацыйнага савета, лічаць, што гэты савет мог бы выконваць функцыі дарадчага органа пры Прэзідэнце. З больш чым 30 зарэгістраваных у Беларусі партый ініцыятыву прэзідэнцкай Адміністрацыі па стварэнні Савета падтрымалі прадстаўнікі толькі дзесяці: Беларускай сялянскай, Беларускай народнай, Беларускага навукова-вытворчага кангрэсу, Беларускай аб’яднанай спартыўнай партыі, партыі “За сацыяльную справядлівасць”, Беларускага хрысціянска-дэмакратычнага саюза, КПБ, ЛДП, Рэспубліканскай партыі і Сацыял-дэмакратычнай партыі “Народная згода”. Дзве буйнейшыя ў краіне партыі — Аб’яднаная грамадзянская і Беларускі народны фронт — катэгорычна адмовіліся ад удзелу ў Грамадскім кансультацыйным савете. Памочнік Прэзідэнта Сяргей Пасахаў лічыць, што “яны не дараслі яшчэ да палітычнага дыялогу”.

ДАБРАЧЫННАСЦЬ

Віцэ-прэзідэнт карпарацыі “Форд Мотар” Вейн Букер перадаў Цэнтру дзіцячай хірургіі 1-й клінічнай бальніцы Мінска і кафедры дзіцячай анестэзіялогіі, рэаніматалогіі і хірургіі Беларускага інстытута ўдасканалення ўрачоў сучасныя медыцынскія маніграфіі па дзіцячай анестэзіялогіі і хірургіі, а маленькія пацыенты атрымалі ад кампаніі “Форд” плюшавых мішак.

НА ЗДЫМКУ: Вейн БУКЕР перадае медыцынскія маніграфіі галоўнаму ўрачу Цэнтру Віктару КУРЭКУ.

ГРАМАДСКАЯ ДУМКА

СУВЕРЭНІТЭТ
ЦІ ІНТЭГРАЦЫЯ З РАСІЯЙ

Вучоныя Незалежнага інстытута сацыяльна-эканамічных і палітычных даследаванняў правялі апытанне грамадзян Беларусі на прадмет таго, як людзі ацэньваюць змены ў галіне эканомікі, палітыкі і паўсядзённага жыцця. На анкету адказалі 1 433 рэспандэнты, якія прадстаўляюць розныя сацыяльна-дэмаграфічныя групы насельніцтва рэспублікі.

На пытанне, ці павінна Беларусь быць незалежнай суверэннай дзяржавай, большасць рэспандэнтаў — 85 працэнтаў — адказала сцвярджаючы. 13 працэнтаў выступаюць супраць незалежнасці і суверэннітэту. На прадмет таго, якімі павінны быць адносіны паміж Беларуссю і Расіяй, 41 працэнт рэспандэнтаў лічыць, што

адносіны двюх незалежных дзяржаў павінны быць “добрасуседскімі”. 15 працэнтаў выступаюць за стварэнне “саюза двюх дзяржаў”. 16 працэнтаў — за аб’яднанне Беларусі і Расіі ў адну дзяржаву.

Большасць апытаных — 54 працэнты — лічыць, што інтэграцыя з Расіяй можа палепшыць эканамічную сітуацыю ў Беларусі. 12 працэнтаў прытрымліваюцца дыяметральна супрацьлеглай думкі. І кожны трэці апытаны — 34 працэнты — не змог адказаць на пытанне аб уплыве інтэграцыі з Расіяй на эканамічную сітуацыю ў Беларусі.

ПОГЛЯД СУСВЕТНАГА БАНКА

АЦЭНКА
БЕДНАСЦІ ў БЕЛАРУСІ

Шырокамаштабнае даследаванне па ацэнцы беднасці і перспектывах павышэння ўзроўню жыцця народа ў Беларусі правёў Сусветны банк. Яго справаздача аб гэтым была прадстаўлена журналістам у Нацыянальным прэс-цэнтры 1 жніўня.

У справаздачы рэзюмюецца, што ўзровень жыцця ў Беларусі істотна знізіўся для большасці людзей з моманту набывання краінай незалежнасці ў 1991 годзе. Разам з тым група пастаянна бедных даволі малая і складае менш 7 працэнтаў усяго насельніцтва. Толькі адна з шасці сямей з’яўляецца беднай на працягу пяці месяцаў і больш. Больш двух трэціх усіх хатніх гаспадарак бедныя на працягу нейкага перыяду ў гаду. Для 50 працэнтаў усіх сямей перыяд беднасці з’яўляецца кароткачасовым, што працягваецца тры месяцы і менш. На думку галоўнага аўтара дакумента дырэктара Інстытута сацыяльных даследаванняў у Рыме пана Паола Раберці, зніжэнне ўзроўню жыцця з’явілася вынікам эканамічнага спаду і зніжэння даходаў, няроўнасці і неэфектыўных няёмкавых расходаў на сацыяльную абарону.

ПАМЯЦЬ

На будынку мастацкай школы № 1 у Віцебску адкрыта мемарыяльная дошка, што ўвекавечыла памяць народнага мастака Рэспублікі Беларусь Заіра Азгура. На ўрачыстым адкрыцці яе прысутнічалі кіраўнікі горада, шматлікія госці, сын вядомага скульптара Заір Азгур.

НА ЗДЫМКУ: мемарыяльная дошка Заіра Азгура ў Віцебску.

ПРЫВАТЫЗАЦЫЯ

КУДЫ ўКЛАСЦІ
ЧЭК «МАЁМАСЦЬ»?

Налічэнне прыватызацыйных чэкаў “Маёмасць” цягнулася ў нашай краіне амаль 3 гады — аж да канца мінулага года. Апошнія сертыфікаты ўжо налічаных чэкаў былі выдадзены да 1 ліпеня 1997 года. І ўсё-такі каля 3 мільёнаў чалавек чэкі не атрымалі, а значыць у чэкавай прыватызацыі ўдзел прымаць не будуць.

За час правядзення кампаніі ІПЧ “Маёмасць” атрымалі каля 5 мільёнаў чалавек, якім было выдадзена амаль 420 мільёнаў сертыфікатаў чэкаў. Аднак і гэта колькасць чэкаў пакуль не знайшла сабе належнага прымянення. Толькі 53 мільёны чэкаў былі выкарыстаны па прызначэнню — абменены на акцыі прыватызаваных прадпрыемстваў. Яшчэ каля 100 мільёнаў ІПЧ “Маёмасць” спісана на акцыі інвестфондаў і прададзена або перааформлена іншым асобам. Не вельмі спрыяе развіццю “народнай” прыватызацыі і адсутнасць на працягу доўгага часу ў нашай краіне праграмы прыватызацыі.

АЛІМПІЯДА ў МАР дэль ПЛАТА

ЛУСКАЛІ ЗАДАЧКІ, ЯК АРЭХІ

Аргенцінскі горад Мар дэль Плата з 18 па 31 ліпеня прымаў лепшых юных матэматыкаў свету. Больш за 450 вучняў з 82 краін спабарнічалі ў разгаданні надзвычай складаных задач элементарнай матэматыкі. Бліскача і роўна выступіла на 38-й міжнароднай алімпіядзе каманда Беларусі. Мінчане Іван Лосеў, Аляксей Коранеў атрымалі сярэбраныя ўзнагароды, а мінчане Аляксей Пагірніцкі, Іван Фамін разам з гамлялячанінам Паўлам Лук’яненкам і Дзімам Шумскім са Жлобіна вярнуліся дамоў з бронзавымі медалямі. І зноў наша каманда апырэдзіла такія буйныя матэматычныя дзяржавы, як Францыя, Італія, Канада.

(Працяг.
Пачатак на 1-й стар.).

амаль 20-гадовы перапынак ад заканчэння настаўніцкай семінарыі да атрымання інжынернага дыплама спараджаў пытанні. А нашошта была вучоба ў вярхоўнай школе ў 30-гадовым узросце, калі на руках атэстат сталасці аб сканчэнні настаўніцкай семінарыі? Няўжо не хапала ведаў для паступлення ў ВНУ? «Не, ведаў хапала, — адказаў на пытанне Аляксандр Гаўрылавіч. — І не ў хваробе асабістай прычына. Справа ў іншым...» І ён распавёў мне пра сваё жыццё, драматычныя яго павароткі. Я пачуў столькі падрабязнасцей, якія ніяк не могуць патрапіць у ланкінак артыкул для ўніверсальнай БеЭН. Пра гэта і збіраюся расказаць.

З 1933 да 1939 года Аляксандр вучыўся ў пачатковай школе ў вёсцы Заполле Карэліцкага раёна (падчас знаходжання пад польскай уладай у 1921—1939 гадах Карэлічы ўваходзілі ў склад Наваградскага павета і ваяводства. Карэліцкі раён утвораны 15 студзеня 1940 года. Таму і сёння Аляксандр Гаўрылавіч гаворыць, што ён паходзіць са старажытнай Наваградскай зямлі). Заполле зусім недалёка ад роднай вёскі і Шчорсаў — радзімы пісьменніка і вучонага, аднаго з першых акадэмікаў і неадменнага сакратара Прэзідыума АН БССР Я. Нёманскага, апавяданне якога «Над Кроманію» Аляксандр памятае з дзіцячай пары. У чэрвені 1939 года пасля сканчэння шостага класа і паспяховага здачы ўступных экзаменаў быў залічаны ў Наваградскую польскую гімназію імя А. Міцкевіча, а пасля перайшоў у беларускую гімназію. Гэта была вядомая гонарам. На высокім узроўні было пастаўлена вывучэнне матэматыкі, гісторыі, літаратуры і іншых дысцыплін. Гімназія выходзіла свядомых беларусаў, Аляксандр называў многія прозвішчы знакамітых людзей, яе выхаванцаў і настаўнікаў. Дырэктарам яе быў Барыс Кіт, які пазней працаваў у ЗША ў галіне астранаўтыкі і стаў акадэмікам Міжнароднай акадэміі навук Еўразіі, заслужаным прафесарам Вашынгтонскага Мэрылендскага ўніверсітэта, ганаровым доктарам навук Гродзенскага ўніверсітэта, ганаровым грамадзянінам горада Наваградка, дзе ў Краязнаўчым музеі яму прысвечаны мемарыяльны пакой і захоўваецца асабісты архіў. Фізіку вёў будучы прафесар БДУ Леанід Барысаглебскі, які, як і Б. Кіт, скончыў фізмат Віленскага ўніверсітэта імя С. Баторыя. Працавалі цудоўныя педагогі Аляксандр і Наталля Орсы, што атрымалі вышэйшую адукацыю ў Празе, Пётр Скрабец, які вышэйшую адукацыю атрымаў у Рызе і Кіеве.

У сувязі з тым, што беларускую гімназію пераводзілі ў ранг сярэдняй школы, Аляксандр перавёўся зноў у Запольскую школу, сёмы клас якой ён скончыў напружана дадні вайны ў 1941 годзе. Вучыўся выдатна. Шмат чытаў і марыў набыць вышэйшую адукацыю, каб быць падобным у нейкай меры да тых настаўнікаў з гімназіі, якімі ён ганарыцца, успамінае з цеплынёй і ўдзячнасцю. Калі раён акупіравалі немцы, у школу не хадзіў, дапамагаў бацьку і маці па гаспадарцы: сечкі нарэзаць, буракоў для каровы, бульбы намыць, вады і дроў нанасіць... У вольны час, асабліва ўзімку 1941—1942 гадоў займаўся самастойна, падручнікі не забываў. Асабліва цікава і захапляюча было чытаць падручнікі па механіцы і алгебры. Адчуваў нейкую асалоду, калі ўдалася рашыць мудрагелістую задачу, лагічна разабрацца з галаваломкай, падабалася скарыставаць алгебраічныя формулы для хуткага выплічэння пры памнажэнні лічбаў — і тым здзіўляць сваіх родных.

Цягнула, вельмі цягнула вучыцца далей. І таму ў лютым 1942 паступіў у Наваградку на 6-месячныя курсы па падрыхтоўцы настаўнікаў. Скончыў іх у жніўні. У мясцовай школе не было месца настаўніку, у іншых у акрузе не бралі: не было яшчэ 16 гадоў, а адпраўляцца некуды далей, дзе можна было ўладкавацца настаўнікам, — не пусквалі бацькі, ды і самому боязна было ў такой калатнечы і жудаснай мясарубцы адрывацца далёка ад роднага дому.

Пачуў неяк, што ў Наваградку арганізавалася беларуская трохгадовая семінарыя. Накіраваўся туды. Спачатку браць ні за што не хацелі, бо скончыў курсы. Але ж Аляксандр упрасіў, і паколькі ведаў, памяць і здольнасці былі добрыя, то залічылі на 2-гі курс. У 1944 скончыў матуральны, г. зн. выпускны, курс і атрымаў атэстат сталасці. Дырэктарам семінарыі працаваў П. Скрабец, выкладала Іна Рытар — будучая беларуская пісьменніца, якая памерла ў студзені 1997 года ў ЗША. Аляксандр нават памятае, што яна пачала настаўнічаць у семінарыі не з самага пачатку, а крыху пазней. Кнігу яе апавяданняў і апавесцей «У пошуках праўды» Аляксандр даваўся прачытаць праз паўстагоддзя пасля сусітравы на семінарыі.

Праз 2 тыдні пасля вызвалення Карэліц ад фашыстаў, 23 ліпеня 1944 года, Аляксандр прызвалі на службу ў Чырвоную Армію. Яго накіравалі ў Бранск курсантам снайперскай вучэбнай роты 64 запаснага стралковага палка, пасля курсантам палкавой школы конна-артылерыйскага палка ў горадзе Каменску-Бялінскім Пензенскай вобласці. З вайскоўцамі гэтага палка яму давялося пабыць у Югаславіі і Венгрыі, на ўжо вызваленнай ад фашыстаў зямлі. Тым часам крывавае вайна канчалася перамога, салдаты радаваліся, усё страшнае ўжо было ў мінулым. Аляксандр падумаў аб тым, дзе пасля службы будзе вучыцца далей, а служыў ён з 1945 па чэрвень 1948 камандзірам гарматы ў Навагаркаску Растоўскай вобласці. Служыў сумленна, меў добрыя поспехі ў артылерыйскай справе, яго гармата здабыла годнасць «снайперскай гарматы» Паўночна-Каўказскага акругі, неаднаразова аб ёй пісалі не толькі мясцовыя, але і цэнтральныя вайсковыя газеты і часопісы. У чорны дзень 30 чэрвеня 1948 года Аляксандр у сваёй

Грахоўскага «Два лёсы — дзве трагедыі», «Зона маўчання», «Такія сніга снігі», «З воўчым білетам», А. Звонака «Прадчуванне», «Светлацены», М. Сяднёва «Раман Корзюк», «Патушаныя зоры», дзённіку Б. Мікуліча «Аповесць для сябе», пісьмах з этапу і Калымы С. Баранавых, С. Шушкевіча, Л. Геніюш і іншых беларускіх пісьменнікаў. Зямляю ж ў лагерах сустракалася шмат, гэта здзіўляла, бо за страшныя ваенныя гады беларусаў вельмі паменела. Ні ў чым не вінаватыя, яны неслі на сабе кляймо «врагов народа», «предателі», «изменников родины», «шпионов» і іншай «нечысты», якую патрэбна было сцерці ў лагерах пыл... У 1956 годзе пачалася грамадзянская рэабілітацыя ахвяр палітычнага генацыду. 28 красавіка таго года рашэннем Камісіі Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР Аляксандр Раковіч быў вызвалены са скасаваннем судзімасці, а ў 1970 годзе поўнаасця рэабілітаваны Вярхоўным судом. Цікавая размова адбылася ў Аляксандра з членамі Камісіі Прэзідыума. На пытанне аб занятках пасля

ніка міністра, што атэстат сталасці аб сканчэнні настаўніцкай семінарыі не можа служыць падставой для паступлення ў ВНУ, бо Наваградская беларуская настаўніцкая семінарыя не прыраўнавана да сярэдніх навучальных устаноў. Сістэма не давала ходу, трымала ў кіпцолах і цяпер, пасля 8 гадоў неабгрунтаванага зняволення. Дзе было браць сілы, каб не расчаравацца зусім, не згубіць надзеі і веры ў дабро і справядлівасць? Родная зямля, любоў да яе, цяга да ведаў ды пытливы розум, жаданне не скарыцца абставінам далі гэтыя сілы. Хацеў здаць экзамены за сярэдняю школу экстэрнам (тады гэта часта практыкавалася), паехаў у Наваградку ў тую школу, дзе можна было гэта зрабіць, але патрабавалі пасведчанне аб нараджэнні. Яно ж згубілася ў час вайны, а для атрымання дубліката патрабаваўся час. Экстэрнат жа чакаць не мог. Прышлося ісці ў 10 клас Карэліцкай вярхоўнай школы рабочай моладзі. Працаваў на будоўлі і вучыўся. Вучыўся з ахвотай, без натугі, прадметы даваліся лёгка. Скончыў школу ў 1957 з сярэбраным медалём: па ўсіх дысцыплінах былі 5, толькі па рускай мове ў сачыненні знайшлі, што адсутнічала коска, і паставілі 4. Усяго ў Карэлічах у той год у дзённай і вярхоўнай школах было 4 медалі. Адзін з іх быў яго, што адкрывала магчымасць у адпаведнасці з існуючым законам, паступіць у любую ВНУ без экзаменаў. Абна зацвердзіла рашэнне аб выдачы медаля, але загадчык Карэліцкага райана з дня на дзень зацягваў выдачу атэстата, а быў ужо ліпень, пачаліся субседаванні з медалістамі ў ВНУ. Аляксандр хадзіў кожны дзень да загадчыка райана, пакуль, нарэшце, той не сказаў, што перадаў атэстат для выпіскі ў школу. Атрымаўшы яго ў дырэктара, паспяшаўся ў Беларускі лесатэхнічны інстытут, бо марыў быць матэматыкам ці хімікам, а якраз па хіміі можна было спецыялізавацца ў лесатэхнічным. Прайшоў субседаванне: казалі, што залічаны ў інстытут. Атрымаў выклік, праз пэўны час прыехаў, але ў спісах студэнтаў сябе не знайшоў. І раз, і другі праглядзеў — няма Раковіча А. На душы стала трывожна. Трывога і неспакой умацніліся, калі сакратар прыймай камісіі сказаў ісці да дырэктара інстытута. А той кажа: «Вы дарослы, вам будзе цяжка вучыцца, ідзіце на завочны факультэт». Калі Аляксандр стаў прэччыць, ён параіў звярнуцца ў ЦК партыі. Быў на прыёме ў намесніка загадчыка аддзела ЦК КПБ па навуцы, які сказаў: «Ідзіце вучыцца без адрыву ад вытворчасці. Калі не згодны, напішыце ў Маскву, ва ўпраўленне тэхналагічных ВНУ Міністэрства вышэйшай адукацыі». Адукацыю па існаму заяву адказаў, што павінны вырашыць на месцы, у беларускім ЦК. Дзён праз некалькі ў ЦК прыйшла папера з павадаўным патэлефанаваць па ўказаным нумары. Па гэтым тэлефоне адказалі каротка і безапеляцыйна: «Вучыцеся без адрыву ад вытворчасці». Закон і права, якое было запісана нават у атэстаце, аказаліся ніжэй таго званка з ЦК...

Прадпрымаць што-небудзь яшчэ было бессэнсоўна. Праглынуўшы крыўду, прыйшоў ісці на завочны факультэт інстытута. Уладкаваўся на працу на Мінскі падшпінкавы завод галтоўшчыкам, які мусіў з загатоўваць кольцаў падшпінкаў перад іх апрацоўкай на такнарных аўтаматах знімаць задзірыны. Займаўся гэтай нялёгкай працай два гады. У інстытуце вучыўся паспяхова па спецыяльнасці «Механічная апрацоўка драўніны». Калі быў на трэцім курсе, перавялі на пасаду інжынера-тэхнолага, пазней — старшага інжынера-канструктара. Гэта ўжо было прызнаннем. Яго прыкмечалі не толькі кіраўнікі, але і многія супрацоўнікі завода, што вучыліся на завочных і вярхоўных факультэтах і звярталіся часта да яго па дапамогу. Непасрэдна кіраўнікі параілі яму перайсці ў БПІ на «Механічную апрацоўку металаў», бо на заводзе перад Аляксандрам адкрывалася на гэтай спецыяльнасці перспектыва росту.

Дэкан БПІ пагадзіўся з пераводам, але рэктар тэхналагічнага інстытута (так перайменавалі лесатэхнічны), прафесар Віхроў, да якога паклікалі Аляксандра, спачатку згоды на перавод не даваў, а ўрэшце рэшт сказаў: «Шкада адпусціць, але вялікаму караблю — вялікае плаванне». «Каб Вашы словы ды Богу ў вушы», — адказаў Аляксандр, аднак словы рэктара прыняў усур'ез і стараўся дасканала авалодаць спецыяльнасцю і на заводзе, і ў політэхнічным інстытуце. Скончыў БПІ ў 1963 годзе, атрымаўшы кваліфікацыю інжынера-механіка і спецыяльнасць «Тэхналогія машынабудавання, металарэжучыя станкі і інструменты». Вышэйшая адукацыя, нарэшце, была атрыманая.

НА ЗДЫМКАХ: Аляксандр РАКОВІЧ у час службы ў Чырвонай Арміі. 1947 г.; ён вучыўся ў турме. 1954 г.

Мікалай САВІК.

(Заканчэнне будзе.)

УЗЫХОДЖАННЕ АЛЯКСАНДРА РАКОВІЧА

часці быў арыштаваны і неўзабаве неабгрунтавана і паспешліва асуджаны ваенным трыбуналам за «дзеянсць па адколу Беларусі ад Савецкага Саюза», а на самай справе за тое, што на акупіраванай тэрыторыі вучыўся і скончыў беларускую настаўніцкую семінарыю. Як потым даведаўся Аляксандр, не ён адзін з навучэнцаў і настаўнікаў той семінарыі і іншых вучэбных устаноў Беларусі былі асуджаны на вялікія тэрміны. Такі лёс напаткаў П. Скрабца, хоць і быў ён ужо старым чалавек і ніякай шкоды людзям за сваё жыццё не зрабіў (вярнуўся на Беларусь пасля 1956 года і пажыў пасля гэтага мала).

Прысуд для Аляксандра быў жудасны — 25 гадоў зняволення, 5 гадоў пазбаўлення грамадзянскіх правоў і канфіскацыя ўласнай маёмасці. А якая ж маёмасць у вайскоўца тэрміновай службы, хай і камандзіра «выдатнай» гарматы! І таму ў бацькі, паколькі сына асудзілі як «ворага народа», апісалі карову і свінню ў залік «ўласнай маёмасці» Аляксандра. Праз гэту незразумелую канфіскацыю бацькі даведаліся аб страшным горы, што напаткала іх сына.

У 1970 годзе, пасля поўнай рэабілітацыі, яму выплацілі за тую канфіскаваную жывёлу 140 рублёў (з улікам грашовай рэформы 1961 года). Ён спазнаў камеры, нары, «канвееры», карцары, этапы, брыгады ўзмоцненага рэжыму сярод крымінальнікаў, здзек, абразы, холад і голад — усяго нахлябаўся поўнай мерай у турме і лагерах. Аляксандр ўдалося здабыць падручнік англійскай мовы, і ён стаў вучыцца яе, за што быў накіраваны ў штрафную брыгаду, дзе знаходзіліся вярхі крымінальнага свету і ні аднаго палітычнага. Дзіўна, але крымінальнікі з павагай адносіліся да ведаў, якіх самі не мелі, часта да бойкі спрачаліся між сабой аб тым ці другім факце гісторыі, геаграфіі, прыродназнаўства, рэлігіі, культуры. Арбітрам у спрэчках выступалі Аляксандр, і гэта збаўляла яго ад экзекуцый, якія звычайна чынілі крымінальнікі над несваімі. У такіх умовах правёў 6 з паловай гадоў на золатаздабываючых рудніках у Якуціі і Забайкаллі, працуючы забойшчыкам і матарыстам, затым паўтара года на лесараспрацоўках у Кузбасе. Многое з убачанага, перажытага, горкага і трагічнага супадае з тым, што можна прачытаць у творах С.

вызвалення ён адказаў, што будзе вучыцца, калі не перашкодзіць. На гэта старшыня камісіі сцвердзіў, што пераход не будзе, а калі яны ўзнікнуць, то параіў звяртацца да іх. У далейшым на цяжкіх паваротах свайго цярністага шляху да навукі Аляксандр не раз напамінаў сваім нядобразычліўцам аб змесеце гэтай размовы і часам гэта дапамагала ўтаймаваць завельмі непрыкрытых рупліўцаў пралетарскай зверхпільнасці, але ў большасці

выпадках, гэта заставалася «голосам таго, хто кліча ў пустыні».

II

Вярнуўся Аляксандр з лагера да бацькоў у вёску Лясок. Цудоўны край, родная вёска здаваліся тады і сапраўды сталіся для яго на ўсе жыццё самымі найдаражэйшымі і светлымі месцамі на зямлі. Ва ўзросце 30 гадоў трэба было пачынаць жыццё як бы спачатку. Менавіта спачатку, таму што спроба ў 1956 годзе пачаць дакументы ў ВНУ скончылася чарговым непаразуменнем: на запыт з Міністэрства адукацыі БССР прыйшоў адказ за подпісам намес-

ДЫХНУЛА ВОДАРАМ РАДЗІМЫ

(Заканчэнне.
Пачатак на 1-й стар.)

На кожным прыпынку гасцей віталі і суніцы спякотнага лета, і звонкая птушыная песня. Паўсюдна спадарожнічалі ім беларуская музыка і песні. Добра валодаючы беларускай мовай і фальклорам, суродзічы з найвялікшым паразуменнем сваіх нацыянальных каранёў выконвалі беларускія народныя песні "У сераду бабка", "Сам не знаю, не ведаю", "Пасеяў гурочкі" пад акампанемент Уладзіміра Паўловіча.

Культарганізатар вандроўкі — балетмайстар, мастацкі кіраўнік нацыянальнага ансамбля "Вячоркі" Беларускага саюза фалькларыстаў Мікалай Котаў, якога з леташняй паездкі ахрысцілі "развясёлым танцаўніком", з яшчэ большым імпэтам веселіў іх зараз, бо многія сталі яго найлепшымі дружбачкамі.

— І дзіва дзіўнае, — сказаў наш зямляк з Нью-Йорка, гісторык і журналіст Янка Запруднік, — што вясковыя жанчыны нават свае бульбяныя палеткі

пакінулі, каб павітацца з намі. Ці ж гэта не яскравае пацверджанне нашай гістарычна-этнічнай еднасці, дабрны і любові беларускага сялянства.

— Мы спланавалі паездку так, каб гасці найбольш адчулі родныя краявіды, — зазначыў Яўген Лецка. — Каб у поўнай велічы прадстала перад імі культурна-гістарычная спадчына і сённяшня рэчаіснасць незалежнай краіны.

У пабыўцы гасцей арганічна спалучалася прыемнае з карысным: і наведванне Мірскага і Лідскага замкаў, Нясвіжскага касцёла з пахавальняй Радзівілаў, і Жыровіцкага манастыра, музеяў і майстэрняў народных умельцаў, сустрэчы з творчай інтэлігенцыяй і фальклорнымі калектывамі, забавы і нацлег у леснічоўцы-гэтэлі Беларускага возера Свіцязь.

— Усё ўбачанае кранула самую тонкую струну душы, асабліва спатканне з волатамі пушчы — зубрамі, якія так вальготна адчуваюць сябе ў запаведнай зоне Брэстчыны. Ды і "славуць" Віскілі шмат аб чым ус-

калыхнулі памяць, — выказаўся гадзіннікавы майстар Адольф Субота.

З вялікай зацікаўленасцю ўспрынялі гасці праект Мікалая Котава аб стварэнні пры сярэдняй школе № 192 горада Мінска тэатра фальклора пад умоўнай назвай "Бераг белых пушоў" і запэўнілі аб шчырай матэрыяльнай падтрымцы.

— Сем дзён праляцелі, нібы птушка, — падсумаваў уладальнік друкарні ў Саўт-Рыверы Жорж Навумчык. — Гэта было надзвычай цікавае і змястоўнае

спатканне з роднымі сэрцу мясцінамі. І вельмі пажадана, каб такія сустрэчы сталі штогадова-традыцыйнымі.

На развіццельнай вячэры ў новай кватэры Мікалая Котава было таксама ўтульна і гасцінна. Ужо на ганку дома іх сустрэлі ў нацыянальным адзенні самадзейныя артысты Ніна Мароз, Дзіна Абрамовіч, заслужаны артыст рэспублікі, мастацкі кіраўнік Дзяржаўнага ансамбля "Свята" Васіль Купрыяненка, паэт, сусед Алеся Пісарык з жонкай Алёнай і трохга-

довым сынам.

— Твой родны кут, як ты нам мілы, — падагупіла развіцельныя тосты Стася Сумская, некалькі змяніўшы вядомыя вершы Якуба Коласа.

— Забыць цябе не маю сілы, — дадаў Мікола Касцюк з Саўт-Рывера.

Адольф СУРЫНОВІЧ.

НА ЗДЫМКУ: зямлякі з ЗША ў Жыровічах.

Фота У. КАВАЛЬЧУКА.

НАТАТКІ ЎЛЮБЁНАГА ТУРЫСТА

Ад астатняга сёння засталіся толькі каменныя сцены і рэшткі даху. Пра іх не варта было б і ўпамінаць, калі б не рэшткі мазаікі. Падобныя ўзоры з бутавога каменю раней шырока выкарыстоўвалі пры будаўніцтве культурных і гаспадарчых пабудоваў у заходніх раёнах Беларусі, але тут яны больш выразныя. Вострыя камяні выкладзены так, што ўспрымаюцца як выява дрэва. Асабліва добра відаць аптычны эффект, калі глядзіш з вугла на даве сцяны адразу. Хочам мы таго ці не, але знаёме яшчэ адзін помнік народнай творчасці. Яшчэ адна з тых дробязей, якімі поўнілася жыццё нашых продкаў.

...

Рухаючыся на захад, прасялачная дарога прыводзіць да Шэметаўскага касцёла. Першы раз я наведваў яго ў 1972 годзе, калі рабіў вучэбны паход па нарэчанскім краі.

Яшчэ здаля ўбачылі на адзіночым узгорку беласнежны касцёл. Быў спякотны будні дзень. Ля будынка і ў ім самім прыхаджанкі наводзілі парадак, рыхтуючы храм дзевы Марыі да прастольнага свята. Мы меркавалі, што прысутнасць старонніх людзей у час прыбірання зусім не да месца, і былі здзіўлены, калі ў адказ на нашу нясмелую просьбу агледзець касцёл, пажылая жанчына, спытаўшыся дазволу ў святара, запрасіла ўвайсці.

Пасля духаты і пылу мы нечакана акунуліся ў каменную прахалоду — паветра не проста чыстае, а насычанае водарам палявых кветак, якімі жанчыны прыбралі іконы. Жывых букетаў і гірляндаў было столькі, што сярод іх губляліся кветкі, памайстэрску выразаныя з мармуру і дрэва.

У касцёле нас здзівіла ікона дзевы Марыі ў запатым акладзе. Яна зіхцела ў рознакаляровых промянях вітражоў, кожны з якіх — высокамастацкі твор на біблейскія сюжэты. Усе вітражы выкананы італьянскімі майстрамі, і больш прыгожых у нашай краіне я не бачыў. Загігнатызаваныя гэтай прыгажосцю, мы не

заўважылі, як увайшоў ксёндз Кучынскі. Дарэчы, кандыдат філасофскіх навук. Ён дружалюбна павітаўся і пачаў нязмушаную гутарку — тлумачыў змест карцін, звязаных з жыццём Ісуса Хрыста. Убачыўшы, што я фатаграфую, папрасіў хвіліну пачакаць. Вярнуўся, пераапрагнуўшыся ў сутану, уключыў падсветку ікон, ад чаго касцёл стаў яшчэ прыгажэйшым, і прапанаваў сфатаграфавання разам.

Акрамя касцёла ў Былым маёнтку пана Баляслава Скірмунта прыцягваюць увагу сажалкі і руіны некалі прыгожай пабудовы. Аказваецца, гэта спіртзавод, які так і не пачаў выпускаць прадукцыю. Скірмунта пабудоваў яго ў 1939 годзе. Усё

кармелітаў, пабудаваны ў 1713—1714 гадах. Калі вакол Шэметаўскага касцёла ідэальная дагледжанасць, тут сапраўдны развал — разрабавалі ўсё, што толькі можна было, нягледзячы на тое, што касцёл ахоўваецца дзяржавай.

Першы раз я зазірнуў сюды ў тым жа 1972 годзе. Сярод груды смецця, бітай цэглы, тынкоўкі трапляліся асобныя дэталі алтара, выкананыя традыцыйнай ажурнай разьбой па дрэве. Але ўразіла іншае — у кутку ляжала добра захаваная мумія чалавека. Толькі асобныя часткі былі пагрызены катамі і пацукамі. Тады я яшчэ не ведаў гісторыі гэтай муміі. Пазней мне паказалі фотаздымак, дзе мумія ляжыць у

Тройцы зачынілі. Паехаў ксёндз. Жыхары вёскі некаторы час прыглядалі за храмам, прыбіралі, але прыхаў з сельсавета начальнік і "самадзейнасць" забараніў. А найбольш актыўных вернікаў пакаралі, пратрымаўшы некалькі дзён у міліцыі.

Неяк пазней са студэнтамі трапіў у тыя мясціны і вырашыў паглядзець, як там Адам? Абшукаўшы ўсе закуткі ў разбураным будынку і яго прыбудовах, мы не знайшлі майстра. Выбраўшыся з развалін, убачылі ля бліжэйшага дома пажылых жанчынаў. Падышоўшы да іх, спыталіся пра лёс Адама. Яны адказалі нам так: "Надаеў ён нам. Як толькі ноч, дык хлопцы дастаюць яго і суюць у вокны. Ну мы

ЗАЧАРАВАННЕ НАРАЧЫ

было гатова да работы, выпісаны інжынеры, нарыхтавана сыравіна, але пачалася вайна. Скірмунты паехалі ў Польшчу. Новага зацікаўленага гаспадара не знайшлося, і паступова будынак разрабавалі. Жанчына, якая расказвала пра маёнтка, на пытанне: "Ці прыгожы быў завод?", цокнула языком і, паківаўшы галавой, прамовіла: "Яшчэ які! А цэлі! У цяперашніх начальнікаў няма такіх кабінетаў".

Яшчэ яна расказала пра трагічны лёс жонкі Баляслава Скірмунта — Ліды. Калі прыйшлі немцы, Ліда з сынамі і ўнучкай вярнуліся на радзіму. Сын паступіў на службу да немцаў, займаўся пералісам насельніцтва. Адночы партызаны ўварваліся да Скірмунтаў, забілі сына і ягоную дачку і падпалілі дом. На пажарышча збегліся мясцовыя жыхары і знайшлі тры абгарэлыя трупы. Потым удзельнікі гэтай нечувана жорсткай акцыі хваліліся, што на старую пашкадавалі патроны. Яе спалілі жывою.

...

На шляху да Блакітных азёраў праходзім праз вёску Засаір. У ваколіцы вёскі стаіць касцёл

труне, а побач у веку труны — мой сусед-жартаўнік. І вельмі яны падобны адзін на аднаго. Толькі ўзрост розны, аднаму крыху больш за дваццаць, а другому за дзвесце. Фотаздымак зроблены яшчэ ў шасцідзiesiąтыя гады. Разглядаючы альбом суседа, я і пачуў гэтую незвычайную гісторыю. Пабудоваўшы касцёл, Адам, так звалі майстра, палез на дах. Ці то вецер моцна падзьмуў, ці то майстар быў не зусім цвярозы, але яго захістала і, зваліўшыся на зямлю, Адам забіўся насмерць. Быў жа ён не толькі добрым майстрам, але і прыгожым мужчынам, і яго кахала гаспадыня гэтых зямель. Яна павезла цела Адама ў Італію і там, забальзаміраваўшы, паклала ў дарогу труну, зробленую з рэдкіх парод дрэў. Труну даставілі ў касцёл, дзе Адам праляжаў да першай сусветнай вайны, калі ў адной з баявых аперацый быў забіты нямецкі афіцэр з вышэйшых чыноў. Немцы Адама дасталі, на яго месца паклалі свайго нябожчыка і адправілі ў Германію. У новай труне Адам праляжаў да 50-х гадоў.

У 1946 годзе касцёл Святой

ўзвалі і закапалі. Навошта над нябожчыкам здэкавацца. І ўсё тут".

У 1994 годзе, падарожнічаючы з групай нямецкіх турыстаў па гэтым маршруце, мы спыніліся ля касцёла, і я не паверыў сваім вачам. Замест развалін перад намі стаяў рэстаўрыраваны будынак. Ремонт унутры яшчэ працягваўся, але службу ўжо праводзілі. Ажыццэвілася мара

занесці беларускага запражанага кая ў Чырвоную кнігу.

Насупраць стайні — былая сядзіба пана Хамінскага з паркам з рэдкіх парод дрэў на крутым беразе ракі Страча. Ад сядзібы ўжо нічога не засталася, акрамя развалін дома, парк зарос, і старых дрэў з кожным годам становіцца ўсё менш.

Юрый АКУДОВІЧ.

ДА 185-Й ГАДАВІНЫ НАШЭСЦЯ НАПАЛЕОНА

I. НАШЭСЦЕ

Вялікая армія Напалеона ў 1812 годзе прайшла Германію і неўзабаве ўвайшла ў Польшчу. «Вызваленне» Польшчы было адным з лозунгаў, але на самай справе гэта было толькі адной з абстаноўчых дэталей вайны, якая толькі пачыналася. Польшча перш за ўсё павінна была быць рэзервам для паўнення рэкрутамі вялікай арміі.

Прыбыўшы ў памешчыцкі дом у Вількавішчах, Напалеон напісаў 10 чэрвеня адрозу да арміі: «Салдаты, другая польская вайна пачата. Першая скончылася ў Фрыдландзе і Тыльзіце. У Тыльзіце Расія паклялася ў вечным саюзе з Францыяй і клялася весці вайну з Англіяй. Яна цяпер парушае сваю клятву. Яна не хоча даць нікому тлумачэння сваіх дзіўных паводзін, пакуль французскія арты не пойдучы назад цераз Рэйн, пакідаючы на яе волю нашых саюзнікаў. Лісця цягне за сабой Расію, яе накіраванасць павінна здзейсніцца. Яна нас ставіць перад выбарам: ганьба ці вайна. Выбар не выклікае сумненняў. Такім чынам, пойдзем наперад, прыордыем цераз Нёман, унесем вайну на яе тэрыторыю...»

Гэтая адроза і была аб'яўленнем вайны Расіі: ніякага іншага аб'яўлення вайны Напалеон не зрабіў. 11 чэрвеня Напалеон і са сваймі адзін ездзіў па беразе Нёмана. Будаваліся тры масты, пабудова трэцяга скончылася а 12-й гадзіне ночы з 11 на 12 чэрвеня. У ноч на 12 чэрвеня Напалеон загадаў пачаць пераправу. «А першай гадзіне апоўначы за ракой Нёман можна было чуць пастаянны і незвычайны шум і рух. Увесь горад чуў гэта, і несумненна ўсе здагадваліся, што такі рух рабіў марш вялікага войска; быў чуцен бой барабанаў і некалькі ружэйных выстралаў вышэй Коўна... З усім нечакана а шоста гадзіне раніцы авангард войск французскіх і польскіх увайшоў у горад і выстраіўся на плацу». Так даведалася Коўна аб уварванні Напалеона. Усю ноч з 12 на 13 чэрвеня, увесь дзень і ноч 13, 14, 15 чэрвеня чатырма няспыннымі патакамі напалеонаўскай арміі па трох мастах і чацвёртаму старому — каля Коўна, Пліта, Мерэча, Юрбургі па полк за полкам, батарэя за батарэяй, няспынным патакам пераходзіла цераз Нёман і выстройвалася на процілеглым беразе.

«Мой друг, я перайшоў цераз Нёман 24-га чысла ў дзве гадзіны раніцы. Вечарам я перайшоў цераз Вілію. Я авалоўдаў горадам Коўна. Ніякай сур'ёзнай справы не завязалася. Маё здароўе добрае, але спякота стаіць жудасная», — такая была першая вестка аб пачатку вялікай вайны, якую Напалеон паслаў з Коўна імператрыцы 25 чэрвеня 1812 года.

У Віліні, позна вечарам 12 чэрвеня, Аляксандр I даведаўся на бале, дадзеным у яго гонар, аб пераходзе Напалеона цераз рускую граніцу. Аляксандр пасля некаторага вагання вырашыў ніякага ўрачыстага маніфеста аб вайне не публікаваць. Быў толькі адданы загад па войсках 13 чэрвеня 1812 года, які абвясціў аб уварванні Напалеона і пачатку вайны.

Разведка даносіла, што Напалеон ад Нёмана рушыў прамой дарогай на Віліню, што наперадзе ідзе Мюрат з кавалерый. Вырашана было неадкладна выходзіць з Віліні ва «умацаваны лагер» у Дрысе. Клаўзевіц, які знаходзіўся ў невялікіх чынах пры арміі Баркляя, аглядаўшы гэты лагер якраз перад уступленнем туды 1-й рускай арміі, зрабіў наступны вывад: «Калі б рускія самі добраахвотна не пакінулі гэтай пазіцыі, то яны аказаліся б атакаванымі з тылу, і, усё роўна, было б іх 70 ці 120 тысяч чалавек, яны былі б загнаны ў паўкруг аколаў і вымушаны былі б капітуляваць».

У момант уварвання Напалеона рускія войскі былі раскіданы на прасторы ў 800 вёрстаў. Некаторыя запэўніваюць, што Баркляй дэ Толі спачатку думаў аб зманганні, але тут жа давялося ад гэтай думкі адмовіцца: колькасць Вялікай Арміі, што ўступіла ў Расію, аказалася значна большай, чым меркавалі ў рускім штабе і пры дарогах.

У Баграціёна было ў канцы чэрвеня 1812 года шэсць дывізій, а Напалеон накіраваў супраць яго амаль удвая больш — 11 дывізій.

У Баркляя было 12 дывізій, а Напалеон рушыў супраць яго каля 17.

Ёсць да гэтага часу звыш дзесяці розных выказванняў аб колькасці Вялікай Арміі, што перайшла цераз Нёман. Напалеон гаварыў аб 100 тысячах чалавек, барон Фэн, яго асабісты сакратар, — пра 300 тысяч, Сегюр — пра 375 тысяч, Фезанзак — пра 500 тысяч. Большасць вагаецца паміж 400 і 470 тысячамі.

Першапачаткова план, па сведчанню генерала графа Толя, зводзіўся да таго, каб дзейнічаць наступальна, і толькі «неймавернае перавышэнне сіл Напалеона, што сканцэнтраваліся на Вісле паміж Кенігсбергам і Варшавай, і некаторыя палітычныя абставіны»

зу ж рушыў супраць яго вялікія сілы. Па яго загаду ў пагоню за Баграціёнам выйшаў з Віліні маршал Даву з 50 тысячамі чалавек. Даву ішоў цераз Ашмяны на Мінск, абыходзічы Баграціёна і адрозуючы яму дарогу да адступлення. Свайму брату, вестфальскаму караю Жэрому Банарту, у якога было каля 16 тысяч чалавек, Напалеон загадаў ісці на Навагрудак, папярэджваючы рух туды Баграціёна, які 17 чэрвеня яшчэ быў каля Нёмана. Баграціёну пагражала капітуляцыя ці поўнае знічэнне. І усё-такі Баграціён пайшоў. Французскія камандзіры звалілі віну адзін на аднаго. Адбіваючыся са звычайнымі сваім майстэрствам і ўпартасцю ад

пераходзе Баграціёна на левы бераг Дняпра ў Віліню да Напалеона прыйшла другая вестка: аказалася, што 6 ліпеня Баркляй з усімі войскамі раптоўна пакінуў умацаваны лагер у Дрысе і рушыў да Віцебска. Каб затрымаць французцаў у іх руху на Віцебск, Баркляй выслаў насустрач французскаму авангарду 4-ы пяхотны корпус пад начальствам графа Остэрмана-Талстога. Остэрман пайшоў па дарозе з Віцебска да Бешанковічаў, але, ледзь прайшоўшы 12 вёрстаў ад Віцебска, ён наткнуўся на галаўную частку французскай кавалерыі. Рускія гусары разбілі французцаў, і, захапіўшыся праследаваннем, наляцелі на конную брыгаду французцаў, якая пераби-

гвалт і забойствы безабаронных жыхароў — такая карціна, што перавышала ўсякае апісанне. У самай глушы лясоў нельга было знайсці бяспечнага прыстанку: каты лічылі за асабістае задавальненне адшукваць тых, хто хаваўся, з якімі абыходзіліся самым бесчалавечным чынам...»

Між тым насельніцтва аказвала падтрымку новаму рэжыму і супраціўленне рускай арміі. Вось толькі некаторыя факты: Шавельскія памешчыкі ўзбройваліся і абаранялі свае землі ад рускіх; жыхары Пінскага павета не пауступілі коней і валоў для вывазу харчавання і артылерыі, затым паўсталі і перааказвалі эвакуіраваць склады; атрад пад камандаваннем Твардоўскага напаў на асобы арміі Тармасавы і ўзяў палонных. Фабіян Горніч захапіў асоб палка рускай арміі, абмундзіраваў і ўзброіў свой атрад, а генерал Мірбах, удзельнік паўстання 1794 года, сабраў на працягу некалькіх дзён атрад у 2 000 чалавек, з якіх сфарміраваўся егерскі полк і 3 эскадроны кавалерыі. У горадзе Крожы сцягне, мабілізаваныя для вывазу хлеба, выпраглі коней і пайшы ў лес; абыцель Мазырскага павета Мінскай губерні Богуш схаваў у лесе транспарт з 12 валоў, што прызначыўся для рускай арміі, і перадаў затым французам; Пётр Былінскі, распрадчык маёнтка Віктарышкі (на дарозе Віліня — Ашмяны), узброіў сцяг і, акружыўшы групу рускіх марадзёраў, што рабавалі сядзібы, узяў у палон 55 чалавек і адкаваіраваў іх у Віліню.

Мясцовыя сцягне шчыра чакалі Напалеона як вызваліцеля ад прыгоннай залежнасці — перад ім быў прыклад герцагства Варшаўскага — і сустракалі французцаў нават з большым энтузіязмам, чым шляхта. Буйная значыцца прайшла максімум актыўнасці, так жа энергічна была настроена моладзь. Некаторая ж частка дробнага дваранства, што страціла даходную службу пры Аляксандры, паставілася да французцаў негатыўна. У поглядах духавенства не было адзінства. Калі каталіцы і асабліва уніяцы свяшчэннікі падтрымлівалі Напалеона, то праваслаўны клір, якога было больш у Беларусі, застаўся ў значнай частцы на баку рускага цара.

Вернемся да знаходжання Напалеона ў Віцебску. Імператар жыў у Віцебску дзень, другі, трэці, чацвёрты. Світа, гвардыя бачылі, што ён нечым незадаволены. І вась, не сківаючы новага савета, ён сам стаў загаворваць аб сваім рашэнні са сваймі. Генералы спачатку думалі, што Напалеон хоча, каб яго пераканалі. Але яны памыліліся. Новае рашэнне ўжо было прынята: яно было дыяметральна процілеглым таму, якое ён урачыста аб'явіў сваім маршалам 16 ліпеня.

У наступныя дні імператар яшчэ не даваў ні канчатковага загаду аб выступленні сваёй арміі з Віцебска, ні загаду аб уладкаванні на доўгае знаходжанне там. Да таго ж вельмі ўжо непрыветнай і галоднай аказалася гэтая віцебская стаянка: чым больш часцей Вялікай Арміі, што далёка апырэдзіла свой асоб, сыходзілася вакол маленькага разрабаванага горада, тым больш рабаванага становілася жыць салдатам, тым больш падала штодзённая коней і кавалерыі. У многіх частках елі амаль толькі адну аўсяную кашу. Лютавала дызентэрыя.

28 ліпеня ўсё зрушылася з мёртвай кропкі. Напалеону данеслі, што генерал Себасціян падвергся раптоўнаму нападу з боку рускай кавалерыі і панёс страты. Імператар неадкладна аддаў загад па арміі: выступіць з віцебскіх стаянак і ісці на рускіх.

Напалеон папярэдзіў Даву, што ён разлічвае перайсці цераз Дняпр каля Расасны, дзе ён загадаў навесці чатыры масты, і што ён прыядзе на левы бераг ракі з 200 тысячамі чалавек. Імператар не ўтойваў ад Даву цяжкіх страт сваёй арміі ў баях з рускімі атарадамі, што затрымаў рух.

30 ліпеня першыя часткі Вялікай Арміі выйшлі з Віцебска і рушылі на ўсход. Французскія войскі ўвайшлі ў цэнтральную Расію. Смаленск, які столькі раз затрымаваў у мінулыя стагоддзі непрыяцеля, які ішоў на Расію, старажытны горад, што дзвесце год не бачыў пад сваімі сценамі праціўніка, рыхтаваўся да сустрачы самага грознага ворага, і яго вежам і сценам суджана было рухнуць ад такіх удараў, якія яны ніколі яшчэ не зведвалі.

Ігар КУЗНЯЦОЎ.

РАМАНТЫЧНАЯ ВАЙНА
1812 ГОДА

Гісторыя сусветнай цывілізацыі багатая на падзеі, якіх нішто не ў стане адбраць з памяці народа. Падзеі гэтыя заўсёды неардынарныя. Яны звязаны ў першую чаргу альбо з масавымі рухамі — рэвалюцыямі і паўстаннямі, магнутымі і глыбокімі ўнутранымі каталізацыямі, што ўзрушылі на доўгі час грамадства і дзяржаву, альбо з катаклізмамі званку — войнамі, што ўзрушылі ўстой як процістаячы адна адной дзівю краінах, так і цэлага комплексу дзяржаўных сістэм. Пералічыць усе гэтыя войны немагчыма.

Усе стагоддзі ім насычаны, адны — больш, другія — менш. На змену лакальным войнах прыходзяць войны рэгіянальныя і наадрот, у далейшым унікаюць сусветныя войны. І зноў войны лакальныя і рэгіянальныя і г. д. Без вайны, на жаль, чалавецтва яшчэ не навучылася жыць.

прымусілі перамяніць план, «трэба было весці вайну абарончую», таму што з 360—400 тысяч, якія былі ў той момант у Расіі, непазрэдна Напалеону проціпаставіць можна было ўсяго толькі, ужо лічачы з арміяй Тармасавы, 220 тысяч чалавек. Ды і то гэтая лічба была толькі на паперы.

Напалеон меркаваў, пераходзічы Нёман, што дзеючая непазрэдна супраць яго руская армія роўная прыблізна 200 тысячам чалавек. Але ён памыліўся. На самай справе руская камандаванне ў дзень нападу мела: у арміі Баркляя (1-й арміі) каля 118 тысяч чалавек; у арміі Баграціёна (2-й арміі) 35 тысяч чалавек, увогуле 153 тысячы. Пры адступленні да Дрысы, да Бабруйска, да Магілёва, да Смаленска ў гэтыя арміі ўлічаліся гарнізоны і папаўненні, і першапачаткова колькасць узрасла б да 181 тысяч чалавек, калі б не давалася выдзеліць для аховы пецярбургскіх шляхоў армію (генерала Вітгенштэйна) у 25 тысяч чалавек і калі б не страты ў баях (7 тысяч). За вялікай гэтых дзвюх лічбаў атрымліваецца 140 тысяч чалавек, якія павінны былі б апынуцца ў Смаленску 20 ліпеня, — калі нарэшце Баркляй і Баграціён злучыліся. Але на самай справе аказалася ў Смаленску ўсяго толькі 113 тысяч чалавек, г. зн. на 36 800 чалавек менш, чым можна было чакаць.

...На працягу дзесяці гарачых і пакутлівых летніх дзён Баркляй ішоў ад Дрысы праз Полацк да Віцебска, паслядоўна атрымліваючы данясенні ад лазутчыкаў і ад разведкі, што Напалеон з галоўнымі сіламі таксама ідзе на Віцебск. Калі б пры Баркляі была ўся армія, якую ён меў на Дрысе, то і ў такім выпадку можна было апасацца, што супраць 100 тысяч рускіх Напалеон прывядзе ў Віцебск ад 150 да 200 тысяч чалавек.

Знаходзічыся ў Віліні, Напалеон павінен быў адначасова абдумаць і правесці дзве аперацыі: супраць Баграціёна, які адступаў з 2-й арміяй (45 тысяч чалавек) да Нясвіжа, і супраць Баркляя, які ўжо 14 чэрвеня выйшаў з Віліні са сваёй 1-й арміяй (каля 100 тысяч чалавек) у накірунку да Дрыскага ўмацаванага лагера на Дзвіне.

Найбольш цяжкім было становішча Баграціёна, і Напалеон адра-

насядаўшага на яго Даву, Баграціён рушыў на поўдзень і тут мог бы загінуць, калі б Жэрэм Банарт прыйшоў саечасова і перарэзаў яму дарогу. Але Баграціёну ўдалося пакінуць гэта месца раней, чым самкнуліся французскія клешчы.

22 чэрвеня Напалеон дае дырэктыву: «Трэба альбо прымусіць Баграціёна ісці ў Магілёў, альбо адкінуць яго ў лінскія балоты. І ў тым і ў другім выпадку французскія часткі змогуць увайсці ў Віцебск раней за Баграціёна, і Баграціён ажажацца адрэзаным». 23 чэрвеня надзеі ажывіліся: прыбылі весткі. «Баграціён у Навагрудку, праследуемы з усіх бакоў», — пісаў імператар віцэ-караю Гагенію Багарне з Віліні. Але гэта было памылкова. Баграціён зноў пайшоў.

28 чэрвеня Баграціён прыйшоў у Слуцк, а з Слуцка пайшоў, усё паскараючы тэмп адступлення, да Бабруйска, куды прыбыў 6 ліпеня. Увесь час яму пагражала страшная небяспека: маршал Даву заняў паслядоўна Свіслач, Мінск, Оршу і яна ставіў мэта адрэзаць Баграціёну шлях да далейшага адступлення.

Даву прабыў у Мінску чатыры дні. Баграціён майстэрскім маневрам адхіліўся моцна на поўдзень, дасягнуў Бярэзіны ля горада Бабруйска, перайшоў у Бабруйска цераз Бярэзіну і пайшоў да Дняпра. Дняпр ён хацеў перайсці каля Магілёва, але, даведаўшыся па дарозе, што Магілёў ужо заняты войскамі Даву, якія выйшлі з Мінска, адышоў з боем, знішчыўшы пры гэтым, па прызначэнню Сегюра, цэлы полк лёгкай кавалерыі французцаў.

11 ліпеня Раеўскі з адным корпусам на працягу дзесяці гадзін вытрымаў пры Дашаўцы, затым паміж Дашаўкай, Салтанукай і Наваасялавым цяжкі бой з насядаўшым на яго дывізіямі корпуса Даву і Марцье. Такім чынам, корпус Раеўскага на працягу ўсяго дня ўпарта стрымліваў ля мястэчка Дашаўкай навіск маршала Даву, даючы час усёй арміі Баграціёна ісці да пераправы цераз Дняпр. 12 чэрвеня раніцай Баграціён аддаў загад Раеўскаму ісці да Новага Бышава і далей па мосту цераз Дняпр.

Амаль адначасова з весткай аб

да многіх з іх і адкінула астатніх. Гэты бой адбыўся каля мястэчка Астроўна, за 26 вёрст ад Віцебска. На дапамогу рускім гусарам падаспелі галоўныя сілы Остэрмана-Талстога.

13 ліпеня французы рушылі на Віцебск. Ноч з 13 на 14 Напалеон адбіваўся ад насядаўшага на яго Мюрата. Рускія ішлі ў Астроўна. Тут, як дапажылі Напалеону, не даходзічы некалькіх кіламетраў да мястэчка, 13 ліпеня 8-мы гусарскі полк французскай кавалерыі ўбачыў ідуць наперадзе ў тым жа напрамку нейкіх салдат. Гэта і быў рускі ар'ергард, якому загадана было па меры магчымасці затрымаваць непрыяцеля. Бітва працягвалася да самага Астроўна, куды з боем і падышлі і рускія і французцы.

Напалеон цвёрда ведаў, што з чыста ваеннага пункту гледжання неабходна, не затрымаваючыся ў Віцебску, кінуцца за Барклаем і за Баграціёнам, які ішоў да Смаленска, і не даць ім злучыцца ў Смаленску і што засталася ўсяго 5—6 дзён, калі гэтага магчыма дасягнуць. «Але гарачыня такая моцная і армія такая вялікая, што імператар разважыў: трэба даць ёй некалькі дзён адпачынку».

Калі Напалеон даведаўся, што руская армія тайна пакінула Дрыскі лагер, ён загадаў вечарам таго ж дня правесці нараду. Скончыў ён яе ўрачыста заявай, што мае намер завяршыць у Віцебску кампанію 1812 года, умацавацца на сваіх пазіцыях, папоўніць армію і чакаць мірных перагавораў з Аляксандрам, уладкаваўшыся трывала, спакойна, надоўга ў заваяванай вялікай краіне. Для Віцебска, які і для ўсёй Беларусі, надыйшоў бядотны час.

«На самай справе, — пытаўся сведка, які перажыў гэтыя дні, — што трэба было адчуць пры ўваходзе Напалеона ў Віцебск!.. Палаючыя вакол паселішчы і прадмесці горада, вуліцы, пакрытыя раненымі і мёртвымі, палі, умошчаныя чалавечай крывёю і засеяныя мноствам трупаў, грабеж,

(Заканчэне.
Пачатак на 1-й стар.)

НІБЫТА ДОТЫК ЦУДА...

ваенны час выконваць якую іншую службу. Узначальвае труп папулярны ў правінцыі вэтэран сцэны нехта сэр Джон. Чалавек вялікага таленту, сапраўдны майстар, мастак. Якраз ён і павінен іграць сёння разам са сваёй збор-дружнай "Караля Ліра" ў дзвеце дваццаць семі раз.

І хоць горад дасягалны для варожых бамбардзіроўшчыкаў і рыхтуецца да налёту авіяцыі Герынга, публіка раскупіла білеты. Ці адбудзецца той спектакль пад пагрозай знішчэння самога горада?

Ды і "Кароль Лір" можа сарвацца яшчэ з аднае прычыны — недарэчнага дзівацтва або звычайнай хваробы старога прэм'ера трупы. Сэр Джон здатны выкінуць такую штуку, што ўсе добрыя намеры ягоных калег будуць раптоўна разбіты ўшчэнт.

Ну, а цяпер скажыце, калі ласка, што ў гэтым драматычным сюжэце і такім спецыфічным асяроддзі персанажаў можа быць прывабным і цікавым для сучаснага маладога інжынера-праграміста... для школьнай настаўніцы... для маладога стаматолага? Ды і вайна з бамбэжкам гарадоў для большасці мінчан нешта далёкае ад нашай паўсядзённасці і знаёмае адно па фільмах ды тэлеперадачах. Між тым глядзельная зала падчас "Касцюмера" смяляцца там, дзе сцэнічны канфлікт і сітуацыі сапраўды былі смешныя, і прыцхала ў важкай немаце па ходу сапраўды драматычнага развіцця падзей. І мне зноў думалася пра той чароўны цуд, які ствараецца ў тэатры ў жывой сувязі сцэны і глядача.

Кажуць, што бавіць час у тэатры нам асабліва прыемна яшчэ і таму, што акрамя ўсёго іншага гэта не абавязвае нас ні да якіх учынкаў у адказ на сцэнічную дзею. Дыялог падтрымліваецца без тваёй вымушанай неабходнасці падтрымліваць яго. Табе варта толькі адпаведна настроіцца...

"Толькі настроіцца"? Што, значыць, усё залежыць ад глядача — настройваецца ён альбо не?

Адказам на такое запытанне максімай, выказанай у свой час кумірам у камедыяграфіі Бамаршэ: "Такі закон мастацтва — тэатр не абуджае ні маральна-духоўнага водгуку, ні цікавасці, калі мы не адчуваем свайго тайнага саўдзелу ў драматычных перыпетыях". Ды зноў жа ўзнікае пытанне. Чаму тэатр уцягвае нас у перыпетыі гэтай драмы — "Касцюмера"? Хіба нам ужо так цікава дзедацца, ці пераадолее сэр Джон свае хваробы і капрызы і асіліць свайго дзвесеце дваццаць сёмага "Ліра"? І ці можа ўсхваляваць нас пагроза бамбэжкі таго гарадка, дзе ягонае трупы дае спектаклі ажно ў далёкім сорак другім годзе?

Але, і цікавіць, і хвалюе!

Таму так часта на тым паказе "Касцюмера", пра які я гавару, дыханне актёра, яго слёзы, яго распач і яго ўспышкі радасці, здавалася, змешваліся з дыханнем, са слязьмі, з распачным настроем і з пералівамі радасці глядзельнай залы. Задуменна-звонкая цішыня ў партэры і бэльэтажы, у ложах і на галёрцы была асабліва чутнай у моманты, калі на падмостках нараджаўся адказ на якое-небудзь надзённае пытанне, звернутае аднолькава і да дзеючых на сцэне персанажаў, і да нас у зале.

То і не дзіва!

Я даўно не бачыў такой творчай і сапраўды натхнёнай... зусім нязмушанай заглыбленасці ў вобраз... такой псіхала-

гічнай злітнасці актёра з роляй, якая вылучае сэра Джона ў галерэі шматлікіх сцэнічных і экранных герояў Мікалая Яроменкі. Як сапраўдны паладзін Мельпамены сам М. Яроменка і ягоны сэр Джон жыццёва-прафесійна прагнуць поспеху, апладысмантаў і ўхвалы — вось тутак, разам і попеч з гледчамі, у гэтую хвіліну. Натуральнае для актёраў жаданне. Заўсёдня мара!

Хай у паветры над горадам — і над тэатрам! — ужо гудуць "месершміты", вярчэрні змрок разразаюць перакрываючыя промні пражэктараў. І адданы сэру Джону касцюмер Норман выйдзе да публікі, каб пастарацца стрымана-ўсхваляваным голасам абвясціць: "Лэдзі і джэнтльмены! Пачынаецца паветраны налёт. Аднак мы ўзнімаем заслону. Хай жа тыя, хто хоча жы... хто хоча збегчы... хоча пакінуць залу, зробіць гэта як мага цішэй... Дзякуй!" А сэр Джон тым часам не сунімаецца ў сваёй грывёрцы і, узняўшы галаву і сціскаючы кулакі, крычыць: "Якісьці Гітлер замінае нам толкам сыграць Шэкспіра!.. Варвары..."

Рэжысура Мікалая Пінігіна вельмі панарамна і выразна раскрывае ў вобразнай форме істотную для тэатра ідэю: судакрананне дзвюх стыхій — жыцця і мастацтва — гэта не свавольная выдумка камедыянтаў, а тая з'ява, што заслугуе сур'эзнага асэнсавання. Сцэнограф Зіновій Марголін і мастак па святлу Сяргей Мартынаў садзейнічаюць рэжысёру ў стварэнні яркага ўражання ў сцэне, калі пад выбухі бомб і выццё сірэн там, на сцэне, дзе ідзе "Кароль Лір", гучаць неперайздзенай сілы думкі і пачуцці вялікага Шэкспіра.

Адно асаблівае спектакля мушу падкрэсліць, бо далёка не заўсёды ў тэатры такое адбываецца. У п'есе англійскага драматурга Р. Харвуда, бадай, больш увагі аддадзена яразкасцюмеру Норману, вобразу, які ў пэўнай ступені аўтабіяграфічны. Тэатр, паводле задумы М. Пінігіна, акцэнтуюць лёс актывіста сэра Джона, аддаючы належнае і Норману. Справа ў тым, што кароль Лір у Шэкспіра акрэслівае пэўную тэндэнцыю чалавека наогул адчуваць сябе загнаным жыццёвымі варункамі на край бездні, калі ты зняверваешся і расчароўваешся ў людзях і ў самім сэнсе жыцця. А ў сэра Джона, якім яго паказвае М. Яроменка, ёсць усе падставы для гэтага. І партнёры ў яго горш не прыдумаеш, і выступы на сцэне трэба пад грывёты і фантазмагорыю бамбэжкі, і хваробы не даюць старому спакою. Здарэецца, ён наогул выглядае педзь не марзматыкам. І ўсё ж гэта ваяўнічая натура, якая не збіраецца выкінуць белы сцяг капітуляцыі нават перад няўмольным лёсам.

Паказальна ў гэтым сэнсе прасочванне рэжысурай пераходаў у абліччы і постаці сэра Джона ад існасці і самасці гэтага правінцыяльнага камедыянта да... Дон Кіхота... да асобы, якая не толькі пераапрацаецца ў караля, але і робіцца нібы ім — каралём Лірам. Важныя ідэяна-маральныя імпульсы зыходзяць ад іх — і ад Рыцара Няўцешнага Аблічча, і ад пакутніка ў карапцускай манты Ліра... І... Так, і ад Мікалая Яроменкі. Бо калі ягоны герой грамавержцам узнімае голас пратэсту супроць зла тут, на зямлі, і таго зла, што тыраюць душу сцэнічнага героя — Ліра, у адно зліваецца магутнае пачуццё. Так і карціць сказаць:

сэр Джон — донкіхоцкі правінцыял — шэкспіраўскі Лір — і сучасны артыст М. Яроменка... гэтая трыяда адчувае "глыток Вечнасці".

Мабыць, не толькі я задумаўся на "Касцюмеры" вось яшчэ аб чым. Дваццатае стагоддзе засведчыла, што трагічныя катаклізмы ў свеце — вынік дагматызму і нецярпнасці людзей. Наўрад ці якое іншае мастацтва гаворыць пра гэта з такой сілай, як тэатральнае. Нашай памяці колькі сюжэтаў, якія таксама супярэчліва і дыялектычна заканамерна звязваюць жывую рэчаіснасць з мастацкімі адкрыццямі і ўвасабленнямі сцэнічных канфліктаў і вобразаў. Адзін такі сюжэт мушу пераказаць тут, пад уражаннем перажытага ў Купалаўскім на "Касцюмеры".

Прыгадаўся класічны спектакль купалаўцаў "Апошнія" па п'есе М. Горкага. У свой час ён быў прызнаны лепшым на абшарах былога СССР тэатральным увасабленнем складанай п'есы, персанажы якой — гэта асяроддзе важнага жандарскага чына і яго сям'і. Галоўны герой Іван Каламійцаў у выкананні У. Уладзімірскага паўставаў як сьвядомы і ваяўнічы служка пануючай улады. Выкарчоўнік вальнадуства. Пільны ахавальнік царска-паліцэйскага рэжыму. І дэспат у сваёй сям'і. Да таго ж яшчэ крыўляка, юрлівец, падманшчык. Ён і гаворыць засёды пафасна, урачыста, высакамоўна, каб прыхаваць свае гніосныя ўчынкы. "Які цудоўны комік гіне ў ім!" — справядліва заўважае ягоны сын. Злавесны комік. Комік з акрываўленымі рукамі...

Спектакль тады зрабіў фурор. Такого глыбокага пранікнення ў няўхільнае выраджэнне чалавечай асобы на жандарскай ніве дзейнасці... такой бліскачай актёрскай манеры "жыцця ў вобразе"... даўно не было ў тагачасным БДТ-1. І вось вам парадокс: прэм'ерныя паказы "Апошніх" у сакавіку трыццаці сёмага супадалі з пасяджэннямі пленума ЦК КП(б) Беларусі. Пленум абраў першым сакратаром цэнтральнага камітэта В. Шаранговіча. Неўзабаве яго, чалавека, які тады рашуча выкрываў сваіх папярэднікаў, што нібыта былі злавеснымі нацдэмамі, наймітамі варожых разведак і ворагамі народа, расстраляюць. Расстраляюць паводле прысуду надзвычайнага суда, якім кіраваў не менш знакаміты цяпер пракурор-агалабальшчык А. Вышыньскі, а дырыжыраваў з-за купіс залы ў Доме Саветаў у Маскве сам І. Сталін. А на прэм'еру "Апошніх" В. Шаранговіч і важныя партыйныя функцыянеры хадзілі пасля пасяджэнняў, на якіх дружным хорам абвясцілі анафему А. Чарвякову, М. Галадзеду, М. Гігалу і іншым "памагатым" і тым, якім здавалася, завяршалі чыстку партыйна-дзяржаўнага апарату ад так званых "варожых элементаў".

Выконваўся спектакль "Апошнія" і ў жніўні трыццаці, сумна вядома, сёмага года, калі ў Мінск прыехаў пасланец Сталіна Г. Малайкоў, пра якога цяпер вядома, што ён тады сваёй уладай знішчыў амаль усё тагачаснае партыйнае і дзяржаўнае кіраўніцтва Беларусі. На адказныя пасады ў наркаматы і камітэты партыі прызначалі людзі, якія змянялі беспадстаўна арыштаваных, асуджаных і ў большасці расстраляных з кляймо "вораг народа" ў Курпатах і падобных да іх урочышчах.

Не ведаю, ці маглі тады хоць як-небудзь супастаўляць тое,

што ў рэчаіснасці адбывалася ў краіне, з паказаным на сцэне ў "Апошніх" тагачасныя гледачы. Помню, як вядомыя актёры, што стваралі ў спектаклі незабыўныя вобразы, на маё пытанне, ці здагадалася рэжысура і артысты, якая атрымоўвалася і сапраўды трагедыя пераклічка... унутраная сувязь... судакрананне дзвюх стыхій — жывой рэальнасці з мастацтвам, — спалохана (хаця тое гаварылася мною недзе на пачатку 60-х гадоў пад уражаннем XX з'езда КПСС) і катэгарычна адмаўляліся прызнаць нават намёк на такую пераклічку. Прынамсі, сьвядома тэатр тае пераклічкі не прадугледжваў і не рабіў ні на рэпетыцыях, ні ў гатовым спектаклі.

На сцэне ж тады падзеі і страсці ў доме царскага сатрапа Каламійцава самі па сабе перагукаліся з разгукам тэатру 37-га года. Напрыклад, сьлінная Ірына Ждановіч у ролі дачкі Каламійцава спачатку горача абараняла гонар бацькі, які быў для яе рамантычным героем і добрым чалавекам. Пазней і яна адкрывала вочы на праўду і разам з братам чакала адказу на балючае пытанне дзяцей: "Ці сумленны чалавек наш бацька?"

Дык жа яе бацька — заснавальнік Першага БДТ (пазней названага імем Я. Купалы) — Фларыян Ждановіч быў таксама беспадстаўна арыштаваны і сасланы на Поўнач, а дзядзька, брат Фларыяна, вядомы пад сцэнічным псеўданімам Антук Крыніца, загінуў у ГУЛАГу. І ад яе, ад Ірыны Фларыянаўны, тэатральныя грамадскія актывісты патрабавалі, каб яна вызначыла свае адносіны да бацькі і, калі згодная з тым, што ён "варожы элемент", адраклася б ад яго. Закулісныя калізіі перапляталіся з тым, што ім, артыстам, наканавана было ўвасабляць і асэнсоўваць у калізіі спектаклі "Апошнія".

Гледчачам жа з ліку высокіх партыйных функцыянераў даводзілася рабіць спакойна-прыстойны выгляд. Быццам ні сам жандар Каламійцаў, ні ягоныя службовыя "подзвігі" не мелі нічога агульнага з нормамі і звычкамі цяперашніх каламійцавых. А цяперашнім пастановай таго ж ЦК ВКП(б) следчым органам рэкамендавалася дабіваць у арыштаваных прызнанне ў варожай дзейнасці шляхам насілля пры допытах. Праўда, ахоўная служба ў любой дзяржаве неабходная, ёй належыць пільна аберагаць краіну ад пагроз і падкопаў з боку знешніх і ўнутраных ворагаў, праціўнікаў існуючага ладу. Ад службоўца вымагаецца падазронасць, пільная недаверлівасць, гатоўнасць і ўменне высочаць, падслухоўваць, здабываць патрэбныя звесткі любымі сродкамі, не грэбаваць і "бруднай работай" у камерах і цокальных сутэрэнях. Маральныя прынцыпы? Што ж, тая служба часам вымушае і адступаць ад іх. Дзеля высакароднай мэты, вядома. Нібы існуе такая мэта, што можа апраўдаць здзекі следчага-мучыцеля над арыштаваным падазронным...

Вось драматычнае пераплячэнне жыцця і сцэны, якім пазначаны ў нашай гісторыі 1937 год. Каб такое пераклічкі на сцэнічную мову, спатрэбілася б пярэ Шэкспіравай моцы!

Можа хто скажа, нібы мае сёлетнія ўражання ад травеньскага "Касцюмера" ў купалаўцаў завялі мяне надта далёка ад таго, што перажываюць персанажы спектакля! Не, тэма "маленькага чалавека" — маленькага на фоне глальных катастроф і побач з выдатнай і таленавітай асобай

гучыць тут вельмі чутна. Гэты Норман... памочнік... лакей... слуга... сябрук-таварыш... дарадчык сэра Джона... Ці не прызначана яму доля пясчынкі, хоць ён служыць праз свайго суверэна мастацтва?

Віктар Манаеў у вобразе Нормана стварае яшчэ адзін партрэт чалавека на ўзбочцы таго вялікага шляху, які яму мроіцца, аб якім ён марыў у юнацтве, побач з якім вымушаны марнаваць гады — сезон за сезонам. Ці не таму і гатовы ён зрабіць для сэра Джона тое, што трэба, сказаць яму тое, чаго ягамосць чакае! У таго ў галаве блытаніна. Нават даведаўшыся, што сёння сабралася поўная зала гледачоў, ён зусім сур'эзна пытаецца, а які спектакль будзе паказвацца, і потым рашуча абвясчае, быццам "Ліра" не выцягне, бо не чуе ні рук ні ног. Трэба бачыць, як у В. Манаева ўспывае дзіўна драпежная ўсмешка і ягоны Норман пачынае дзвібуць ў Джонаву галаву: "На Рыначным пляцы сёння нейкая жанчына пацалавала вам руку і сказала, што вы цудоўна ігралі ў "Братах-карскаках"... Сэр Джон дзівіцца, адкуль тое ўведаў гэты касцюмер, і верыць, што такое магло б... пажадана... каб было! Ды сам-жа ўжо на кручок падчапіўся. Спектакль адбудзецца!"

Так рэжысура М. Пінігіна нібы пракладае лёс гэтых персанажаў праз драматычныя павароты на скрыжаванні трагедыяна і камічнага. Дыялогі Нормана і сэра Джона балансоўваюць між анекдатычнымі пажамі і пазычным экстазам, між руціннымі закуліснымі перамовамі і нікчэмнымі сваркамі.

Мяне пранялі дрыжыкі, калі Норман В. Манаева распачаў свой плач... свой энк... сваю споведзь над памёрлым сэрам Джонам. Здалося, небарака маленькі чалавек зводзіць парухунак са зрынутым кумірам, які... аказваецца, ніводнага разу не запрашаў нават паабедара свайго аднаго касцюмера... А той — чуецца: "Дзевятнаццаць гадоў запар апрапаю гэтага блазна, пестую яго, цацкаюся з ім, мяю яго прапацельныя фуфайкі і порткі, яго занозаныя споднікі..." Цяпер, калі асіпак вялікага таленту, адыграўшы насуперак усёму свайму дзвесеце дваццаць сёмы спектакль "Ліра", адышоў на той свет, гэтым спуззе... ад'ютанту... дзеншчыку... хочацца пакуражыцца... перабраць тыя радзімыя знакі і плямкі, пра якія ведае звычайна толькі касцюмер-лакей, выкрыць тайныя слабасці і прыхільнасці раней шанаванага ім жа, васалам і паслугачом, куміра.

Ды і пасля смерці штосьці высока прыстойнае і велічнае — дух выдатнага мастака — не дазваляе маленькаму чалавеку стаць раздурана няўдзячным. Ягоны лёс судакрануўся з лёсам сапраўды неардынарнай асобы, таленавітай, кінутай у гэтае трагедыянае сплячэнне добра і зла, сплячэнне, што завецца сучасным светам. І сэр Джон, часам дзіўны і смешны ў сваім донкіхоцтве, паказаў перш-наперш Норману і нам, гледчачам, што ў жыцці трэба адважыцца на свой уласны ўчынак дзеля высакароднай мэты. А ў мастацтва, асабліва тэатральнага, іншай мэты і не павінна быць. Ці не праўда? Я гэта зноў адчуў у цішы глядзельнай залы на спектаклі "Касцюмер".

Барыс БУР'ЯН.

Алег Сохар пасля заканчэння аддзялення станковага жывапісу Маскоўскай мастацкай акадэміі вярнуўся ў палескую глыбінку — вёску Навасёлкі Петрыкаўскага раёна. Па словах мастака, жыццё ў вёсцы дае новыя і новыя ідэі. Рукамі Алега аздоблены драўлянай разьбой наваёлкаўскія ўстановы, а калі тут пачалі будаўніцтва царквы, Алег Сохар узяўся аказаць дапамогу ў аздабленні яе інтэр'ера.

НА ЗДЫМКАХ: мастак Алег СОХАР; адна з апошніх яго работ.

Фота Сяргея ХАЛАДЗІЛІНА.

АРКАДЗЬ МОРКАЎКА — ПАЭТ ТРАГІЧНАГА ЛЁСУ

СЛОВА ДАЧКІ

Пачаўся самы жахлівы час у нашым жыцці. Знікла радасць. Не было хаты, не было вопраткі, абутку, ежы. Набліжалася зіма. Нам дапамагалі знаёмыя і сваякі, якія ўратавалі ад пажару: нехта даў падушку і салдацкую коўдру, нехта ручнік і навалачку, нехта — абутак, нехта мог пакарміць.

Пасля мы пасяліліся ў нейкай пустой кватэры, з інтэрната прыцягнулі жалезныя ложка, на родным папалішчы падбравалі абпаленыя відэльцы, нажы, лыжкі, аднекуль узялі конаўкі, нека ўладкавалі свой побыт. Пачалося жыццё, што складалася з нягодаў і страху.

Па Савецкай вуліцы на захад пад канвоем гналі калоны палонных. Маладыя брудныя твары, зацкаваны, з-пад ілба погляд галодных вачэй, на нагах дзіравыя абмоткі. І частыя кулямётныя чэргі: той, хто падаў, больш не падымаўся.

Рана, як толькі пачынала змяркацца, мы бралі аканіцы на жалезныя балты. У пакоі запальвалі газіцу. На стале высечваліся цымяны круг, вакол якога канцэнтравалася жыццё. Куткі патаналі ў цемры. Калі хто-небудзь уставаў з-за стала, па сценах мітусіліся доўгія чорныя цені, што яшчэ больш узмацняла трывогу. Душыла пачуццё бязыхаднасці і распачы, сэрца сціскалася ў чаканні вышчэ сірэн. Па начах падалі бомбы, іхні віск раздзіраў мазгі і вушы.

Гаспадаром стаў голад. Прадаваць ці мяняць не было чаго, купляць ежу — няма за што: тата рабіў «поверителем электросчетчиков» з нішчымным заробкам. Пайсці на лепшую працу яму не дазвалялі перакананні. Твар ягоны быў спахмурнелым, стомленым, змарнелым ад пастаяннага недадання, з тужлівым поглядам.

У ацалелай частцы горада было шмат кінутых кватэр. Кучамі ляжала сталавое серабро, стаялі старажытныя сервізы і музейная мэбля, вяселі дываны, габелены, футра. Тата не дазваляў дакранацца да чужых рэчаў: голад міне, ганьба застанеца. І так было ўсе гады акупацыі.

Вайна вярнула тату да актыўнай творчасці. Пісаў ён многа. Пісаў па начах, святла не запальваў, пісаў алоўкам на шматках паперы, на нейкіх канцільярскіх бланках, якія клаў пад сваю падушку разам з алоўкам. Па начах у цемры шамацела папера — тата пісаў свае вершы. Пісаў пра тое, што перажыў, перадумаў, адчуў.

Гэтыя бланкі з няроўнымі радкамі дагэтуль захоўваюцца ў мяне.

Нягледзячы на голад, холад, бамбёжкі, аблавы, пагрозу фізічнага знішчэння, жыццё душы не перарывалася. Дзякуючы бацьку, я пазнаёмілася з творчасцю І. Сявяраніна, М. Валашына, А. Ахматавай, З. Гіпіус, А. Белая і іншых. Тата вучыў мяне разумець паэзію Ясеніна, Гэтэ і Гейне, творчасць Верлена і Верхарна. Не любіў, калі я чытала Эдгара По. Былі Блок і Брусаў,

Фет і Майкаў і многа-многа іншых. У цяжкія гады ён вучыў шанаваць і разумець дасягненні агульначалавечай культуры.

У змроку акупацыі мігцела надзеяй слова «вызваленне». Калі яно прыйшло — вызваленне — страх жыцця стаўся больш густым і чорным. Пачаўся злавесны кашмар: абвінавачванні ў здрадзе. І допыты. Калі дапытвалі бацьку і маці, не ведаю: ад мяне гэта хавалі. Ведаю толькі, што аднойчы бацьку ў МДБ паставілі пытанне: «Калі ты быў за савецкую ўладу, то чаму застаўся жывы?» Хай на гэтае пытанне паспрабуюць адказаць філосафы, юрысты, кіраўнікі адпаведных органаў, дзе могуць ставіць падобныя пытанні. Што адказаў бацька — не ведаю.

Мяне выклікалі на допыты ў будні і святы, з вечара да раніцы. Чаго ад мяне хацелі, у чым абвінавачвалі, я тады не разумела, як не разумею і зараз. Па маім глыбокім перакананні, гэтага не разумелі і людзі, якія на працягу гаўдзін пытаў і мяне пра тое, пра што я не мела ўяўлення. Мая віна зводзілася да таго, што ў 1941 годзе родны ўрад кінуў мяне, як шчаны, на разарванне ваўкам. А я чамусьці выжыла. І калі на досвітку я бегла дамоў па пустых вуліцах з плошчы Свабоды, мне было лягчэй ад усведамлення, што дома чакае тата і падзеліць разам са мной мой жах і боль, супакоіць мяне. Раніцай ён ішоў на працу з паніклай галавой. Ён вельмі цяжка перажываў гэтыя абвінавачванні.

Давялося майму бацьку стаяць пад наведзеным на яго пісталетам. Гэта здарылася восенню 1944 года. Так сталася, што ягонаму непасрэднаму кіраўніку спатрэбіўся білет на самалёт. Тата не здолеў купіць білета. Тады Ф. выхавіў пісталет і наставіў у бацькавы грудзі. Пра гэты выпадак мы з мамай дазналіся толькі ў 1957 годзе ад бацькавых супрацоўнікаў, калі яны прыйшлі правесці яго ў апошні шлях. Дома тата не сказаў ніводнага слова. Ён не даваў волі эмоцыям, трымаў іх пры сабе. Толькі ў вольныя хвіліны клаўся на канапу, складаў на грудзях рукі, глядзеў у вакно і засяроджана пра нешта думаў. Думкі, відаць, былі цяжкія. Тата быў маральна пакалечаны сустрэчай з усім аядомым пазтам Л. Пасля ён раскаваў маме, што Л. не падаў яму рукі. Хай тое застанеца на сумленні Л. Нагадаваў мінулае, і сёння, як і шмат гадоў таму, задаюся пытаннем: дык хто ж быў здраднікам? Той, хто верыў у непахіснасць савецкай улады, у магучнасць Чырвонай Арміі і змагаўся ў акупіраванай Беларусі, ці той, хто згубіў веру і панічна збег... Гісторыя адкажа на гэтае пытанне, паставіць усё на сваё месца. «І аддадзена будзе кожнаму па ўчынках ягоных», — як сказана ў Бібліі.

Узрадавала тату сустрэча з цёткай Уладзій — Уладзіславай Францаўнай Луцэвіч. Яны выпадкова сустрэліся на Савецкай вуліцы, недзе недалёка ад Беларускага тэатра. Мама раскавала, як невысокая, сціпла апранутая жанчына кінулася да бацькі з крыкам: «Аркадзька! Аркадзька!» Яны абдымаліся, цётка Уладзій ацалавала бацьку і ўсё паўтарала яго імя. Абодва плакалі.

Тата быў чалавекам вельмі сціплым. Ён цураўся самаўпэўненасці, зайздрасці, выхваляння, злосці. Ніколі не раскаваў пра тое, што партызаніў падчас вайны з белапалыякамі, што яны яго шукалі. Мая цётка ўспамінала, што палыкі схопілі іхнага бацьку і білі яго, дапытвалі, дзе дзеўся сын. Дзед свайго сына не выдаў. Праз некалькі год татава сястра прыехала ў Мінск і прасіла, каб ён узяў даведку аб удзеле ў вайне, і тады яна ў сельсавеце атрымае паркаль. Тата адказаў: «Я ваяваў не за даведкі». І не было ў яго даведка пра тое, што ў Айчынную вайну ён рабіў капсулі для мін і ў двары дома па Камсольскай вуліцы перадаваў іх партызанскаму сувязному, з якім яго пазнаёмілі муж і жонка Лапкоўскія і інжынер Рыжанкоў. Час даведак для яго ніколі не надышоў: у сваіх учынках ён кіраваўся толькі ўнутранымі схільнасцямі, а не мажлівымі льготамі. І не з паніклай галавой мусіў гэты чалавек хадзіць пасля вайны, а з высока ўзнятай, і поціск ягонай рукі быў гонарам, а не ганьбай.

Тата спыняў мяне, калі ў юнацтве (самаўпэўненасць уласціва гэтаму узросту) я намагалася нечым выхваляцца і перабольшвала свае магчымасці. Ён мне казаў: «Дай Божа і нашаму цяляці ваўка паймаць», «Куранят лічаць восенню». Мяне здзівіла, калі я аднойчы ўпершыню пачула татава «круцячыся, свет прайдзеш, а назад не вярнешся». Ён вымушаны быў некалькі разоў паўтарыць гэтую прымаўку. Сёння гэтай жыццёвай мудрасці я вучу сваіх унукаў (не заўсёды паспяхова).

Бацька быў чалавекам добрым, ніколі нікога не крыўдзіў. Яму было ўласцівае талстоўскае ўсёдараванне. Ф. дараваў, як дараваў і Л., як дараваў шматлікія крыўды, якія падрыхтаваў яму лёс.

У сямідзесятыя гады я ўпершыню сустрэлася з Рыгорам Барадуліным. Калі гаворка зайшла пра майго бацьку, паэт сказаў: «Моркаўка! Сціпая Моркавачка, якая ніколі нікога не пакрыўдзіла!» Такім мой бацька быў заўсёды.

Тата любіў сваю сям'ю, даражыў спакоем блізкіх і іншых людзей. Цяжкахворы, ён хаваў ад нас свой боль. Аднойчы яго наведла знаёмая, і калі мама выйшла з пакоя, ён застагнаў. «Табе баліць, Аркадзь?» — «Ты не ўяўляеш, як мне цяжка, толькі не кажы Ксені». А нас не пакідала надзея, што тата будзе жыць, бо ён нічога не гаварыў пра сваё недамаганне. Толькі аднойчы, за некалькі тыдняў да смерці, калі я чарговы раз прыехала з Масквы дамоў, ён сказаў: «Ты прыехала. Калі давядзецца паміраць, будзе веселей».

У яго было сваё глыбіннае жыццё, і

мне здавалася, што ён бачыць і разумее тое, што другім недаступна. Мне ён іншы раз казаў: «Я ведаю, пра што ты думаеш». І ніколі не памыляўся.

Тата быў вельмі задаволены, калі пасля вайны ў «Ліме» і ў «Польмі» пачалі з'яўляцца некаторыя яго вершы. Упершыню пасля доўгіх гадоў. Ён прынёс «Польмія» і з усмешкай працягнуў мне яго. І — ніякіх каментарыяў...

Ларыса ПРОНІНА.

Аркадзь МОРКАЎКА

К. Н.

Адціла каханне ў сэрцы макам,
Адшпталі ў полі каласы.
І струной далёкаю адплакаў,
І струною дзень адгаласіў.

Не самлее сэрца ад уплыву
Сіневатай месячнай начы...
Не спяшайся ў хату так
рупліва —
Пасядзім яшчэ... і памаўчым.

І магчыма ў высахлай пустэчы
Загарыцца хоць адзін агонь...
Пасумуем сэрцам чалавечым,
І надзеі выкінем з яго.

Бо душою чую, што над намі
Ўжо замкнуўся нечаканы круг.
Не пазвоніць далеч нам званкі,
Мой апошні і няшчасны друг!

1942 г.

***

І пеўні ўжо тройчы крычаць;
Далёкую бачаць зару.
Чаму ж вашы вочы маўчаць,
І падаюць чаркі з рук!

Вы з тых, што распнулі свой край
На зноўку ўзнятых крыжах!!
Дык рэж жа, музыку, грай,
А не, дык у сэрца — нажа!

5. II-43 г.

ХАЙ АДКАЖА МАЯ ГАЛАВА

Ты, жадаючы пажартаваць,
Пагуляла у дурня ў карты.
Хай адкажа мая галава
За твае несумленныя жарты!

У пацёмках тваёй душы
Адчуваў я: шавеліцца здрада.
Не чакай, а хутчэй патушы
Прагуляную ў дурня радасць!

І хутчэй развяжы залом,
Што жартуючы завязала,
Бо за сэрца ўжо так узяло,
Што й паперы на вершы мала.

1946 г.

ЗНАХОДКІ АРХЕОЛАГАЎ

Побач з будаўніцтвам Благавешчанскай царквы ў Віцебску пачаліся раскопкі. Кіруе імі загадчыца сектара аховы помнікаў і архелогіі гарвыканкома кандыдат гістарычных навук Таццяна Бубенька. Ужо ўдалося знайсці многа цікавых рэчаў з металу, шэраг іншых каштоўнасцей.

НА ЗДЫМКАХ: раскопкі каля будаемай Благавешчанскай царквы; кіраўнік раскопак Таццяна БУБЕНЬКА (трэцяя злева) са студэнтамі гісторыка-філалагічнага ўніверсітэта Аленай ХАДАРЭНКА, Інай КЛЮЧНИКАВАЙ і Таццянай КУЗЬМІЧ; вось такія знаходкі выяўлены ў час раскопак.

Фота Аляксандра ХІТРОВА.

«У НАС ЁСЦЬ ШМАТ ЦІКАВЫХ АСОБ...»

Рыгор Сафронаў — малады мастак. Каля двух гадоў працуе выкладчыкам у Калінкавіцкай дзіцячай школе мастацтваў. Да гэтага былі пошукі сябе і ў жыцці, і ў творчасці: чарада вучэбных устаноў і месцаў працы, якія дадалі жыццёвага вопыту, і шэраг творчых работ, выстаў. Яго акружала і акружае моладзь, а яго мастацкая майстэрня з'яўляецца неафіцыйным цэнтрам культурнага жыцця горада.

Не адзін год Рыгор Сафронаў і паэт Яўген Бабіч выношвалі ідэю стварэння ў Калінкавічах клуба творчай моладзі, рабілі захады па яе ажыццяўленню, царпелі няўдачы, але пэўныя зрухі ўсё ж былі. Урэшце, у сакавіку гэтага года пры Калінкавіцкім краязнаўчым музеі пры садзейнічанні гарадскога аддзела культуры і аддзела па справах моладзі быў адкрыты клуб творчай моладзі "Правінцыял".

Касцяк клуба складаюць дзесяць чалавек, але сюды пастаянна прыходзяць творчыя людзі і проста тыя, хто цікавіцца мастацтвам. Маладыя мастакі, музыканты, пірататары аб'ядналіся, каб разам папулярызаваць здабыткі, і не толькі свае. "Нам хочацца, каб людзі адарваліся ад звыклых схем — работа, дом, тэлевізар. У тым, што ў нашым горадзе, хоць ён і невялікі, ёсць шмат цікавых асоб, — упэўнены", — кажуць кіраўнікі клуба.

У членаў клуба, які заснавалі "обветренный жыццёвы художник и тот, кто немного поэт", ёсць многа зусім канкрэтных планаў, і перашкодзіць іх ажыццяўленню можа, хіба што, востры недахоп грошай...

Ірына ТРЫПУЗАВА

ФІЛАТЭЛІЯ Ў ГЛЫБІНЦЫ

У вёсцы Лунна Мастоўскага раёна адбылася цікавая культурная падзея, вельмі нетыповая менавіта для вёсак Беларусі — філатэлістычная выстаўка "Мой родны кут".

Найбольш актыўны ўдзел у ёй прынялі старшыні Гродзенскага і Беластоцкага таварыстваў філатэлістаў Ф. Гушча і А. Сцяпанчанка. Матэрыялы выстаўкі размясціліся на 40 стэндах. Увагу наведвальнікаў захапілі калекцыі "Адраджэнне Беларусі" М. Быхаўцава з Ваўкавыска, "Вялікі філосаф" А. Музыкі з Гродна, "Вялікая Айчынная вайна" і "Папа Ян Павел II" Ф. Гушчы з Гродна, а таксама іншыя калекцыі з Гродзенскай вобласці і Польшчы. Кожны з наведвальнікаў атрымаў канверт ці паштоўку з маркай, пагашанай спецыяльнай пячаткай выставы.

ЗАЛАТАЯ СТРУНА

Трыумфам закончыўся ўдзел харавой капэлы хлопчыкамў Брэсцкага абласнога Палаца культуры прафсаюзаў на Міжнародным музычным конкурсе ў Быдгошчы (Польшча). Жюры, прадастаўленае вельмі патрабавальнай прафесурай з Бельгіі, Германіі, Францыі, пры 33 калектывах удзельніках прысудзіла юным брэстчанам галоўны прыз конкурсу — Залатую струну.

Персанальнай прэміі ўдастоіўся саліст брэсцкай капэлы Саша Семянюк. Капэла павезла дамоў цудоўны магнітафон з кампакт-прайгравальнікам і грашовы прыз у памеры 600 долараў. Грошы хлопчыкі адзінадушна вырашылі прыберагчы для наступных паездак, бо гэтым разам ім давялося ехаць на бацькоўскія грошы.

**САЛОМКА
ВЫБРАЛА ЯЕ**

(Заканчэнне.
Пачатак на 1-й стар.)

тычная сувязь. У Наташыным выпадку таксама не зразумець, што першаснае: ці то Наташа выбрала саломалляцтва, ці то саломка — Наташу. Як бы там ні было, між імі многа агульнага. Саломка на першы погляд здаецца вельмі крохкім і ломкім матэрыялам, а на справе аказваецца, што яе трываласці можна толькі пазаўздросціць. Саломяныя дахі надзейна пакрывалі дамы стагоддзямі, сёння можна ўбачыць саломяныя капелюшы, зробленыя яшчэ ў мінулым стагоддзі. А яшчэ — саломка толькі здаецца кволай, а на самай справе яна вельмі моцная, і чым больш рашуча і жорстка з ёю абыходзяцца, тым паслухмяней яна прымае прызначаную ёй майстрам форму.

Давялося вучыцца, хадзіць на курсы да вядомай майстрыхі Веры Салдатавай. Аднак Наташа лічыць, што навучыцца пляценню можна і самастойна. На маю заўвагу, што гэта, відаць, вельмі складана, запярэчыла: галоўнае гэтага хацець і не баяцца спрабаваць, таму што тут, як у жыцці, дзе сустракаюцца людзі, якія вечно хворыя толькі таму, што на самай справе проста баяцца быць здаровымі... Вось так і стала дарэчы старое захапленне, тым больш, што патрэбны матэрыял тут быў бясплатным.

Наташа лічыць, што саломка дапамагла ёй выжыць, таму што прымушала рухацца, працаваць, дзейнічаць нават тады, калі сіл ужо не было зусім... Салому яна сама вырошчвае на сваім дачным участку, і таму яшчэ да пачатку работы любіць залацістыя сцябіліны гэтак жа, як маці сваё дзіця да яго нараджэння. А потым яна, гарадская жанчына, былая сцюрдэса, гэтую салому жне, і сама ж цягае вялікія снапы, за якімі яе амаль не відаць. А калі хто-небудзь усё-такі мімаходзь падумае, што ўдалося-такі ёй, слабай маленькай жанчыне знайсці сабе лёгкі хлеб, паведамляю, што па затраце сіл праца з саломай прыраўноўваецца да працы з абойшчыка. Не хочацца шукаць тут знакаў звыш, але напэўна, ёсць людзі, якім у сілу асаблівасцей іх лёсу не дадзена знайсці сабе прамых шляхоў, спакойнага жыцця, лёгкай работы. Наташа з вялікім задавальненнем займалася б саломалляцтвам у якасці хобі ў вольны ад асноўнай работы час. Але асноўнай работы ў аэрапорце ёй так і не знайшлося, і таму, як гэта часта ў нас бывае,

хобі стала работай, а работа, у чарзе на якую яна стаіць ужо некалькі гадоў, марай, скрытай у блакітнай далечыні за ружовымі аблокамі.

І ўсё ж Наташа не засмучаецца, саломку лічыць матэрыялам сонечным і цёплым, з вельмі прыгожай саломянай сумкай уласнага вырабу з задавальненнем выходзіць з дому, і напэўна атрымае задавальненне, калі яе спыняюць і просяць прадаць ці памяняць. Сумачка і сапраўды ўнікальная. І нават калі Наташа сама паспрабуе зрабіць яшчэ адну дакладна такую ж, у яе атрымаецца толькі падобная, што абумоўлена ўласцівасцямі матэрыялу, непаўторнага, як і ўсё, што робіць прырода. А ўвогуле, з саломы яна можа сплесці ўсё, што толькі можна ўявіць.

Апошні Новы год яе сям'я сустракала каля ёлкі, знізу да верху апранутай у цацкі і гірлянды з саломкі. Ёлка аказалася такой прыгожай, што выкідаць яе доўга не паднімалася рука... Адна бяда — прадаць вырабы з саломкі сёння вельмі і вельмі цяжка, і гэта пры тым, што цэны на свае работы Наташа прызначае сціплыя. І справа не ў тым, што людзям расхацелася ўпрыгожваць сваё жыццё. Проста ў многіх няма на гэта грошай, і спрадвеку беларускія, адзначаныя высокім густам і сапраўдным талентам вырабы, сёння па сродках набываць толькі іншаземцам, што яны, на Наташына шчасце, і робяць. Нашы ж грамадзяне, па яе назіраннях, купляюць вырабы з саломкі толькі, калі едуць за мяжу, у якасці сувеніраў. Так што, глядзіш, наступова перабруцца нашы саломяныя залацістыя коні на заморскія лугі, а мы, беларусы, каб паглядзець на наша нацыянальнае мастацтва будзем ездзіць за мяжу.

Вось, уласна, і ўся гісторыя. Пра што яна? Пра тое, што, нягледзячы на часы і абставіны, што нібыта змяніліся, чалавек, які трапіў у бяду, па-ранейшаму нікому не патрэбны? Пра тое, што крохкая саломка памагла выжыць і стаць моцнай слабай маленькай жанчыне? Пра тое, як своечасова падсцеленая саломка змякчыла страшны, сакрувальнай сілы ўдар лёсу? І пра гэта таксама. А яшчэ — проста пра прыгожую майстрыху Наташу Бандарэнка, якая са звычайных залацістых сцябілак пляце сапраўдныя творы мастацтва.

Вераніка ЧАРКАСАВА.

Вось гэта грыб!

Фота Валерыя БЫСАВА.

Намеснік рэдактара
Дзіяна ЧАРКАСАВА.

ЗАСНАВАЛЬНІК:
Беларускае таварыства па сувязях
з суайчыннікамі за рубяжом
(таварыства «Радзіма»).

НАШ АДРАС:
220005, Мінск, праспект
Ф. Скарыны, 44.

Тэлефоны: 213-31-97,
213-32-80, 213-30-15, 233-16-56,
213-37-82.

Пазіцыя рэдакцыі і аўтараў,
матэрыялы якіх друкуюцца на старонках
«Голасу Радзімы», не заўсёды супадаюць.

Газета набрана, звярстана і
аддрукавана ў друкарні
«Беларускі Дом друку»
(220041, г. Мінск, пр. Скарыны, 77).
Тыраж 3 000 экз. Індэкс 63854. Зак. 1140.
Падпісана да друку 11.8.1997 г. у 12.00.
Рэгістрацыйнае пасведчанне № 81.